

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Kərimov Erkin İnqilab oğlu

Kommersiya banklarında veksel əməliyyatları

Mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı 060403, “Maliyyə”

İxtisaslaşma “Bank işi”

Elmi rəhbər:

i.e.d prof. Sadıqov.E.M

Magistr proqramının rəhəri:

prof. Rzayev.R.M

Kafedra müdiri:

i.e.d Ələkbərov.Ə.Ə

BAKİ-2016

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3-6
-------------------	------------

FƏSİL 1. Kommersiya banklarında veksellərin mahiyyəti.

1.1	Vekselin yaranma tarixi.....	6-14
1.2	Vekselin səciyyəvi əlamətləri,növləri,rekvizitləri.....	14-28
1.3	Vekselin hesablaşma vasitəsi kimi kommersion kreditində rolu.....	28-33

FƏSİL 2. Kommersion banklarının veksellə əməliyyatları.

2.1	Kommersion banklarının veksellə əməliyyatların təsnifatı.....	33-44
2.2	Kommersion banklarının veksəl üzrə girov əməliyyatları.....	44-50

FƏSİL 3. Müasir dövrdə kommersion banklarının qiymətli kağızlarla əməliyyatların təkmilləşdirilməsi.

3.1	Azərbaycanda Qiymətli kağızlar bazarının formalaşması istiqlamətləri.....	50-64
3.2	Kommersion banklarının Bakı fond birjasında həyata keçirdiyi əməliyyatlarının təkmilləşdirilməsi.....	64-71
	Nəticə və təkliflər.....	71-73
	İstifadə olunmuş ədəbiyyat.....	73-75

Giriş

Mövzunun aktualı ğ ı . Kommersiya bankları iqtisadi və sosial sferada aktiv

əməliyyatlar aparmaqla əvəzsiz xidmət göstərirlər. Bu əməliyyatlardan biri də qiymətli kağızlardan olan veksellə aparılan əməliyyatlardır. Dünya təcrübəsi göstərir ki iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafı stabil olması qiymətli kağızların inkişaf və yayılma tempi ilə əlaqəlidir. Respublikamızda bu siyasətin yeridilməsi kommersiya banklarının veksellə əməliyyatlarının genişlənməsi və dövlətin bu sahədə qəti addımlar atması labüddür. Kommersiya bankların bu əməliyyatları həm dolayı yolla, həm də birbaşa olaraq ölkənin inkişafına təsir edir. Kommersiya banklarının veksellə əməliyyatlarının təkmiləşdirilməsi zamanı ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrində inkişaf perspektivliyi labüddür. Bu əməliyyatlar maliyyə vəsaitlərinin cəlb olunmasına, iqtisadiyyatda canlanma yaranmasına və dayanıqlı inkişafa yol açır. Ona görə də bu mövzu bu gün aktual olaraq qalır.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Burada əsas məqsəd ölkə iqtisadiyyatının inkişafında bankların aktiv əməliyyatlarının nə qədər mühüm rola malik olduğunu göstərməkdir, dünya və valyuta bazarında, pul resurslar bazarında, banklararası bazarda maliyyə münasibətlərinin mövcud vəziyyətini kompleks araşdırmaq və onun təkmilləşdirilməsinə dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyələr hazırlamaqdan ibarətdir. Eyni zamanda Respublikamızda stabil inkişafı təmin etmək üçün veksəl əməliyyatlarının təkmiləşdirilməsi yollarının araşdırılması, vekseldən ödəniş vasitəsi kimi istifadənin perspektivlərini nəzərdən keçirmək bu tədqiqatın məqsədlərinə daxildir. Büdcə defisitinin baş verdiyi zaman, iri şirkətlər tərəfindən vəsaitlərin cəlb edilməsi məqsədi ilə, keçmiş qarşılıqlı borcların veksellə rəsmiləşdirilməsi zamanı, hüquqi və fiziki şəxslərin hesablaşmalarında veksellərdən

ödənış vasitəsi kimi istifadənin perspektivlərini araşdırmaq və bunlarla bağlı əsaslandırılmış təkliflər hazırlamaqda tədqiqatın məqsəd və vəzifələrindəndir.

Tədqiqat obyektı və predmeti. Bu dissertasiya işində tədqiqat obyektı kommersiya banklarının veksellə olan əməliyyatlarıdır tədqiqat predmetini isə maliyyə bazarında, valyuta bazarında, qiyməti kağızlar bazarında kommersiya banklarının veksellə əməliyyatlarının inkişaf mərhələləri və onların təkmilləşdirilməsi, səmərəliyinin qiymətləndirilməsi kimi məsələlərinin öyrənilməsi təşkil edir. Stabil inkişafı təmin etmək üçün veksəl əməliyyatlarının daha geniş hənsı sahələrdə tətbiq olunması və bunun inkişafa təkən perspektivliyinin öyrənilməsi tədqiqatın əsaslarındanır.

Tədqiqatın informasiya bazası. Dissertasiyanın araşdırılması zamanı Azərbaycan Respublikasının qanun və sərəncamlarından, “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı” Statistik bülletenlərindən, Maliyyə Nazirliyinin məlumatlardan, Bakı Fond Birjasının məlumatlarından, Mərkəzi Bankın təlimat və hesabatlarından, Azərbaycan və xarici ölkə iqtisadçılarının əsərlərindən, mövzuya aid jurnal və bülletenlərdən, elmi araşdırmalardan, Qlobal İnternet şəbəkəsinin informasiya resurslarından geniş istifadə olunmuşdur. Tədqiqat prosesi zamanı iqtisadi təhlil, müqayisə, məntiqi ümumiləşdirmə, statistika qruplaşdırma, iqtisadi-riyazi və s. metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi.

-Kommersiya banklarında qarşılıqlı ödəmələr problemi yarandığı zaman kommersiya bankı hər bir müştərinin veksəl üzrə borc öhdəliklərinin ayrılıqda uçotunu aparmalı və həmin veksellər üzrə müştərilərə ödənişlərə bir ay qalmış xəbərdarlıq etməsi zəruri olardır.

-İqtisadi inkişafın dayanıqlı olması üçün bankların veksellə əməliyyatlarının genişləndirilməsi perspektivləri müəyyənəşdirilmişdir.

-Borcların veksellə restrukturizasiyası.

- Keçmiş qarşılıqlı borcların veksellərlə rəsmiləşdirilməsi.
- Dövlət və bələdiyyə veksellərinin buraxılışına başlanması.
- Büdcə kəsrinin və büdcə xərclərinin maliyyələşdirilməsi üçün xəzinə veksellərinin buraxılış perspektivləri.
- İri şirkətlər tərəfindən vəsaitlərin cəlb edilməsi məqsədilə maliyyə veksellərinin istifadə edilməsi.
- Protest edilmiş veksəl üzrə ödənişə yönəldilmə prosedurunun təkmilləşdirilməsi.
- Kommersiya banklarının veksəl üzrə ödənişlərdə müştərinin bankla digər hesablaşmalarında ödənişlər üzrə təhlil aparılmasına zərurət vardır.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəticələri Respublikamızda veksellə aprılan əməliyyatların təkmilləşməsinə, beynəlxalq təcrübəyə əsasən yenidən strukturlaşdırılmasına təkan verə bilər. Dünya ölkələrində bu sahədə tətbiq olunmuş yeniliklər içərisindən ölkəmizin iqtisadi modelinə ən uyğun olanı seçilərək tətbiq olunmalı və iqtisadi inkişafın stabil olması üçün veksellərin maliyyə bazarında aktiv iştirakı labüddür.

Dissertasiya işinin quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş,üç fəsil,nəticə və təkliflərdən,15-ə yaxın sxem, cədvəl və qrafikləri özündə əks etdirən 1,5 interval kompüter yazısı ilə 75 səhifədən ibarətdir.İşdə istifadə olunmuş 44 adda ədəbiyyat siyahısı göstərilmişdir.Birinci fəsildə vekseli yaranması və onun kommersiya kreditində rolundan bəhs edilmişdir.İkinci fəsildə kommersiya bankların veksellə həyata keçirdiyi əməliyyatlar o cümlədən veksəl üzrə girov əməliyyatları araşdırılmışdır.Üçüncü fəsil kommersiya banklarının qiymətli kağızlarla əməliyyatlarının təkmilləşməsinə həsr olunub.

FƏSİL 1. Kommersiya banklarında veksellərin mahiyyəti.

1.1 Vekselin yaranma tarixi.

Vekselin yaranmasına və yayılmasına dair ilk əsərlər XVI-XVII ci əsrləri əhatə edir. Bu əsərlərin müəllifləri kambist adlandırılan Benvenutti Strakka (1509-1578) Siqizmonda Skaççia (1620-ci ildə ölüb) və Rafael de Turri olmuşdur.

Fikrimcə veksellərin meydana gəlməsi üzrə qruplaşdırılması daha məntiqə uyğun olar, çünki bu qayda veksəl əməliyyatlarının inkişafı haqqında elmi təsəvvürləri özündə ehtiva edir. Hələ XVI-XVII əsrlərdə kambistlərin əsərlərində - Benvenutti Strakka (ilk nəşr 1558-ci ildə), Siqizmonda Skaççia (ilk nəşr 1619-cu il), Rafael de Turri (ilk nəşr 1641-ci ildə) fikir söylənilirdi ki, veksələ ayrıca bir insanın ya xalqın ixtirası kimi baxmaq olmaz. O ticarət əməliyyatlarının həyat keçirildiyi hər yerdə mövcud olub (müxtəlif forma və adlarda) belə ki ticarət nə qədər sadə olsa da həmişə kredit və vekselin prototipinə tələbat hiss etmişdir. Rafael de Turri vekselin yaranmasını çoxlu adları olmayan xırda çayların birləşərək vahid axın yaratması ilə müqayisə etmişdir.

Kambistlərin baxış aspekti daha düzgün qiymətləndirilir çünki onlar sonrakı dövrün müəlliflərinə nəzərən xronoloji cəhətdən İtaliyada veksellərin yayılma dövrünə daha yaxın olublar. Bu yanaşmanı F.A.Biner də qiymətləndirir amma V.Endeman qeyd edir ki veksəl əməliyyatlarının yaranmasını ayrıca şəxsə, şəhərə, xalqa aid etməklə tarixi faktlar təhrif edilmiş olur və heç bir elmi dəyər kəsb etmir.

XVII ci əsrin sonlarında Dupiusa de Iya Serra tərəfindən 1968 ci ildə ilk dəfə çap olunmuş və sonradan Jaka Savainin (1622-1690) məşhur nəşrinə daxil olmuş ("Mükəmməl Tacir") "Veksəl İncəsənəti" adlı kitabında vekselin yəhudilər tərəfindən

kəşf olunması haqqda əfsanə əksini tapır və bildirilir ki, onlar da qədim dövrdə Finikiyalıların olduğu kimi yəhudilərdə orta əsr Avropasında geniş ticarət əlaqələrinə sahib olub. Bu əfsanənin yayılmasında Jak Savarinin böyük rolu olmuşdur. O hesab edir ki, Qədim Roma Veksel məvhumundan xəbərsiz olub. Bu anlayış 1-ci Daqobertin(640) , Flipp Avqustun(1181) və Flipp Dlinqonun(1316) dövründə dəfələrlə Fransadan qovulmuş yəhudilər tərəfindən kəşf olunub. İtaliyanın Lombardiya bölgəsində məskunlaşan yəhudilər qısa və dəqiq ifadələrlə tərtib olunmuş gizli məktublarla xarici tacirlər vasitəsiylə öz kapitallarını köçürməyin yolunu tapmışdı. Didərgin düşmüş yəhudilərin sayəsində veksellərə 1291-ci ildə Türkiyədə də rast gəlinirdi.

Verner Zombart (1863-1941) özünün “Yəhudilər və Kapitalizm” (ilk nəşr 1911-ci il) kitabında belə bir mülahizə yürüdüb ki, məhz yəhudilər ticarət əməliyyatlarının dirçəlməsində mühüm rol oynayıb (müəllifin fikrincə, inkişaf etmiş kapitalizmin əsas cəhətlərindən biri) və həmçinin veksel və birjani yaradıblar. V. Zombartın fikrincə vekselin yəhudilər tərəfindən istifadə edilməsində əsas səbəb onların orta əsr Avropasında təqiblərə məruz qalmasıdır bu da öz növbəsində maliyyə əməliyyatlarının gizli və anonim şəkildə həyata keçirilməsinə zərurət yaradır. Əgər əvvəllər borc öhdəliyi iki şəxs arasında münasibətlərin qurulması ilə bağlı idisə, veksel şəklində isə bu şəxsi münasibətlərə ehtiyac yaranmırdı.¹ [15].

V. Zombart qeyd edib ki, İspaniya və Portuqaliyadan qovulmuş yəhudilərə özləri ilə pul və qızıl götürmək qadağan edilmişdi. Buna baxmayaraq, Piriney yarımadasından olan qaçqınlar tezliklə Avropanın əsas maliyyəçilərindən oldular. V. Zombartın fikrincə ilk veksel 1207-ci ildə Simon Ruben tərəfindən verilib və İtaliyanın əksər şəhərlərində veksel əməliyyatları yəhudilərin əlində cəmləşib.

Uyğun olaraq digər nöqtəyi nəzərdən, veksel İtaliyadan qovulmuş qibellilər (siyasi dissidentlər əsasən zadəgan əsilli alman imperatorları, İtaliyaya öz hakimiyyətini

1- Сергей Мошенский: Вексель. Базовые концепции 2007 г

yaymağa çalışan siyasətinin tərəfdarları idi) və ya qvelflər(bu siyasətin əleyhinə olanlar,ticarət təbəqəsindən çıxmışlar)tərəfindən yaradılmışdır.Qibellinlər və qvelflər İtaliyadan qovulduqdan sonra Amsterdamda məskunlaşıblar.Özlərinin İtaliyada qalmış kapitalını qaytarmaq üçün onlarda yəhudilər kimi eyni üsüldən istifadə etmişlər. J.Savarinin fikrincə (sonralar bu fikrə Ş.Monteskyö qoşulmuşdur “Qanunların ruhu” adlı kitabında)bunun sayəsində Amsteram tacirləri vekseldən geniş istifadə etməyə başladı və onu Avropaya yaydı, Lion tacirləri vasitəsilə xüsusi ilə Fransaya.Bu geniş yayılmış əfsanəni maddi sbütlar olmadığına görə elmi cəhətdən vekselin yaranma nəzəriyyəsi adlandırmaq çətindi.

Vekselin yaranması ilə bağlı daha bir mülahizə Xaç yürüşləri ilə bağlıdır.Bu fikrə görə veksəl Xaç yürüşlərinin nəticəsində yaranmış tamplier ordeninin fəaliyyəti ilə bağlıdır. Ordenin ilkin məqsədi Avropadan Fələstinə gedən ticarət karvanları qorunması idi.Tamplierlərin ərazi təsir dairəsi hər birinin öz ticarət kontoru olmaqla əyalətlərə bölünmüşdü.Əgər əvvəllər tamplierlərin maliyyə fəaiyyəti fələstin zəvvarlarına kömək etmək idisə lakin XII ci əsrdə borc pul vermək (borcun verilməsi ilə bağlı ilk məşhur hadisə 1135-ci ilə aiddir) adəti yaradıldı.Kredit fəaliyyətinin həcmi genişlənirdi və bu ordenin maliyyə xidmətlərindən Romadan qovulmuş kral VII Lüdovik və III Aleksand istifadə etmişlər.

Vekselin yaranmasına dair ilk elmi nəzəriyyə XIX əsrin əvvəllərində meydana gəlmişdi və Frans Avqust Binerə (1787-1861) məxsus idi.İtalyanların bu zamanlar vekseldən istifadə etdiyini nəzərə alaraq məhz onların vekseli yaratdığını demək olar.F Biner öz nəzəriyyəsini onunlar əsaslandırırdı ki,o vaxta aid tanınmış ilk veksəl sənədləri İtalyada yaranmışdı və avropa beynəlxalq ticarəti əlaqələrinin inkişafı ilə sıx bağlı idi.Bundan başqa mühasibat uçotu İtaliyada icad olunub və kambistlər (veksel əməliyyatları haqqında ilk işlərin müəllifləri) də İtalyan idi.Nəhayət bütün veksəl terminologiyası (aksept, indossoment, trassant,rimessa, avizo) italyan mənşəlidir.Qarşı argument kimi bunu göstərmək olar ki, İtalyan tacirləri ilə eyni vaxtda Hanz İttifaqına mənsub alman tacirləri də geniş ticarət əlaqələrinə sahib idi.

XIX cu əsrin 2 ci yarısında alman müəlliflərinin veksələ və onun yaranmasına dair çoxlu sayda əsərləri meydana gəldi. Maks Neyman veksəl hesab etdiyi tapılmış bir neçə orta əsr alman borc sənədləri əsasında belə mülahizə yürüdü ki, xarici ölkələrlə ticarət əməliyyatlarının genişliyi vekselin yaranmasına zərurət yaratdığından veksəl Hanz ittifaqına məxsus Alman tacirləri tərəfində yaradılıb. Otto Ştobbe bu nöqteyi nəzərdən yanaşmanı dəstəkləyib, Vilhelm Endeman isə buna tənqidi yanaşaraq, veksəl əməliyyatları ilə bağlı alman ənənələrinin mövcudluğunu rədd edirdi. Təxminən eyni vaxtda alman müəlliflərinin əsərlərində (K. Eynert F. Libe) belə fikir səsləndirilib ki, veksəl orta əsrlərdə tacirlər və sərraflar tərəfindən demək olar ki, eyni vaxtda müxtəlif ölkələrdə öz məhdud əhatələrində istifadə üçün yaradılıb.

Veksellərin aşkar üstünlükləri kifayət qədər sürətlə özünü göstərdi və bu, veksəl hüquq normalarının tədricən inkişafı ilə yanaşı onun yayılmasını şərtləndirdi. Bu nöqteyi nəzərdən öz fikirlərini Alman hüquqşünası Karl Eynert (1777 - 1875) özünün “XIX cu əsr Veksəl qanunu və Veksəl işi” həmçinin Fridrix Libe “Braunşvayq hersoqluğu üçün veksəl nizamnaməsinin Layihəsi” adlı kitabında söyləmişdir. Sonradan bu nəzəriyyəni Maks Neyman da dəstəkləyib. O dəfələrlə sübut etməyə çalışıb ki, veksəl məhz Almaniyada meydana gəlib.

XIX əsrə aid daha 2 nəzəriyyə Qustav Lastinq və Karl Frendtə aiddir. Belə ki, Q. Lastinq hesab edirdi ki, vekselin yaranma mənşəyi sərraf və tacirlərin borclu olduqları şəxsin hesabına borcun köçürülməsi ilə əlaqədar yaranmışdır. Fikrimcə , əslində bu əməliyyat vekselin yaranmasının yox, çəkin-sadə ödəniş sərəncamının yaranmasına zəmin yaradıb və bunu veksellə eyniləşdirmək olmaz.

K. Frendt hesab edirdi ki, veksəl ödəniş sərəncamı və ya mandatından yaranıb, hansı ki hökmdarlar və digər hakimiyyət nümayəndələri öz xəzinədarlara verirdilər. Bu nəzəriyyəni tərəfdarlarından biri də Jül Valeri idi. O ehtimal edir ki, ödəniş tapşırıqları orta əsr avropasında hələ XIII cü əsrdə məlum idi, yaranması isə çox güman Səlib yürüşləri dövrünə təsadüf edib. Bu iri həcmli pulların uzaq məsafəyə

köçürülməsi zərurətindən qaynaqlanıb. J.Valerinin fikrincə, yığcam və direktiv üslubu bu sənədlərin mətnini veksellərin klassik tipi ilə müqayisə etmək olar. Bununla belə V.Xoldsvort J.Valerinin İngilis hüquq tarixinə həsr olunmuş işinin mövqeyini tənqid edərək qeyd edib ki, veksellərin iqtisadi funksiyası və ödəniş sərəncamları müxtəlif tipli idi.Köçürmə vekselinin əsas funksiyası kreditörün maraqlarında pul köçürməsi etmək , ödəniş sərəncamında isə köçürməni borcluya uyğun yerdə həyata keçirmək idi.

Fikrimcə , bu nəzəriyyəni zəifliyi ondadır ki, bu tip mandatlar özündə vekselin heç bir əlamətini əks etdimirdi.Görünür bu cür nəzəriyyənin yarananmasına səbəb Müqəddəs Luinin 7 ci Səlib yürüşləri zamanı dövriyyəyəburaxdığı mandatlarla veksellərin bəzi uyğunluğu olmuşdu.

Vekselin antik mənşəli olmasına dair nəzəriyyə hələ XIX əsrdə formalaşmağa başladı.Müxtəlif müəlliflərin əsərlərində vekselin daha qədim prototiplərinin axtarışına cəhd olunurdu.XIX əsrin sonu XX əsri əvvəllərində bu nəzəriyyəyə rus müəlliflərinin əsərlərində daha çox rast gəlinir.Bunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki,veksel pul köçürməsi vasitəsi kimi ticarət əlaqələrinin yüksək inkişaf etdiyi qədim Yunanıstan və Roma da tanınmışdır.Vəziyyət yaranırdı ki,tacir özü başqa yerdə olsa da eyni şəhərdə onun həm kreditörü həm də borclusu ola bilərdi.Pul köçürməsinin qarşısını alaraq tacir,başqa şəhərdə olan kreditora öz borcunu həmin şəhərdə yaşayan və ona borclu olan 3-cü şəxs vasitəsiylə ödəyə bilərdi.

Vekselin ərəb mənşəli olması barədə nəzəriyyə bu fərziyyənin üstündə qurulub ki, X-XI əsrlərdə Şərq ölkələrində vekselin oxşarı olan kredit sənədlərindən istifadə olunub.F.Brodelin dedi ki,kreditin bütün alətləri-veksel,borc məktubu,ödəniş sərəncamı hələ X əsrdə müsəlman ölkələri tacirlərinə məlum idi.Bunu Qahirənin qədim sinaqoqundakı arxiv sənədləri də təsdiqləyir.Müsəlman ölkələri tacirlərinin təsiri altında,bütün aralıq dəniz hövzəsində baş vermiş səlib yürüşlərindən sonra Qərb XIII əsrdə özü üçün köçürmə vekselinə açdı.

Digər nəzəriyyəyə əsasən veksəl tipli maliyyə alətləri Çində kağızın ixtirası ilə yaranıb. Tan sülaləsinin hakimiyyəti dövründə (VIII əsr) pul köçürmələri üçün feyçyan (uçan pul) adlandırılan vasitədən geniş istifadə olunurdu. Sun (XI əsr) sülaləsi dövründə isə bu ödəniş vasitəsinə çevrilir və binçyan (rahat pul) adlandırılır.

Vekselin yaranması barədə mövcud nəzəriyyələrə ümumi şəkildə baxaraq onun tarixinin dövlətləşdirilməsi üzərində dayanmaq lazımdır. Qeyd edim ki, bu cür tarixi dövlətləşdirmənin bütün üsulları real tarixi hadisələrin yenidən qurulmasına yönəlmiş məntiqi modellər kimi nisbidir. Ona görə də maliyyə alətlərinin (o cümlədən veksəl) tarixi dövlətləşdirməsi həmişə şərti olacaq.

V. Endeman “roman-kanonik təlimin iqtisadiyyat və hüquqa dair tədqiqatlar” (1874) əsərində, fərqli yanaşma təklif edərək veksəl tarixində 3 dövrü vurğulamışdır:

XIV əsr başlayana qədər (ilkin veksəl sənədlərinin yaranması, hansıki veksəl əməliyyatlarının hüquqi əsaslandırılması yox idi)

XIV əsrin ortalarından – XVI əsrin əvvəlləri (hüquqşünas-ilahiyatçıların veksəl barəsində ilk işlərin yaranması; veksəl əməliyyatlarının qanuniliyi barədə diskussiyalar)

XVI əsrin əvvəli – XVII əsrin ortalarına qədər ((veksəl əməliyyatları hüquqi əsaslandırılması; yarmarkalar dövrü; recambium əməliyyatlarının meydana gəlməsi)

Veksəl əməliyyatlarının daha bir tarixi təsnifat variantı T. Qul (1880-1957) tərəfində irəli sürülüb. O “İsveçrə iltizam hüququ” (birinci nəşr - 1933) adlı kitabında veksəl hüququnun inkişafında bu mərhələləri qeyd ayırır:

XII-XV əsrin ortalarınadək (sadə veksəl zamanı; vekselin borc sənədi kimi dövriyyəsi)

XV əsrin ortalarından – XVII əsrin ortalarınadək (köçürmə vekselin yaranma dövrü)

XVII əsrin ortalarından – XVIII əsrin sonlarınadək (indossamentli kommersiya vekseli dövrü)

XIX-XX əsr (veksel hüququnun milli dövrü; T.Qul onu alman veksel hüququnun təşəkkülü ilə bağlayır)

Vekselin 3 ənənəvi – italyan,fransız,alman dövrünə qaldıqda isə V.A.Belovun fikrini bölüşərək razılaşıram ki vekslin tarixi dövrləri haqqında deyil, onun tarixi növləri haqqında araşdırma aparmaq daha məqsədə uyğundur.

Bu sənədlərin öyrənilməsi əsasında R.Ruver veksel tarixində 5 mərhələnin olduğu ideyasını irəli sürüb.

I dövr (1275-1350) müqavilənin yeni növü yaranıb; roma hüququna məlum olmayan-veksel mübailəsi müqaviləsi.

II dövr (1350-XVI əsrin sonu) notarius aktı adi işgüzar məktubla əvəz olunub,hansı ki,tacir başqa şəhərdə olan müxbirinə ünvanlayırdı.

III dövr (XVI əsrin sonu-XIX əsrin sonu) indossamentin yayılması ilə bağlıdır,beləliklə vekselin ilkin xarakterində dəyişikliklər başladı.

IV dövr (XIX əsri sonlarından) veksel kredit alətinə çevrildi və beləlikə müxtəlif şəraitə uyğunlaşmaq imkanı əldə etdi.

V dövr XXəsrin ikinci yarısına aiddir veksel əməliyyatlarının unifikasiyası ilə bağlıdır.

Veksel əməliyyatlarının tarixində yuxarıda göstərilən baxışları nəzərə alaraq,fikrimcə aşağıdakı dövrləri fərqləndirmək daha optimal olar. ² [16]

Qədim dünyada veksel prototiplərinin yaranması.

2- Абрамова Е.Н. Составление векселя 2006 г

VIII-XII əsr Şəqr ölkələrində veksel analoqlarının yaranması-Çin,Hindistan,müsəlman ölkələri.

XII-XIII əsr İtaliyada vekselin ilkin versiyalarının mövcud olduğu dövr (veksel 2 sənəddən ibarət olurdu-notarial təsdiqli akt və ödəniş məktubu).

Yarmarkalar dövrü,vekselin mühüm əlamətlərinin olması.

İndossament dövrü (Avropanın əksər ölkələrinə yayıldığı dövr).

Veksel öhdəliklərinin formalaşması dövrü (Alman veksel hüququnda veksel əməliyyatlarının hüquqi əsaslandırılması).

XX əsrdən indiki dövrə (vekselin unifikasiyası).

1.2 Vekselin səciyyəvi əlamətləri,növləri,rekvizitləri.

Veksel, üzərində göstərilmiş ödəyicinin müəyyən pul məbləğinin təyin edilmiş müddətdə ödəməsinə dair şərtsiz borc öhdəliyidir. Yalnız pul vəsaitləri veksel öhdəliyinin obyektə ola bilər.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində 1004-1048-ci maddələr vekselə həsr olunub. Azərbaycan Respublikasında veksellərin buraxılışı, alınıbsatılması,ötürülməsi, veksel üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsi və veksel dövriyyəsi ilə bağlı əməliyyatların aparılması Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsinin 2 fevral 2000-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasında veksellərin dövriyyəsi haqqında” əsasməsi ilə tənzimlənir. Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 2000-ci ilin mayında ölkəmizdə Cenevrə Veksel Konvensiyasına qoşulmaq haqqında Qərarda qəbul etmişdir.

Veksellərin təsnifatı

VEKSEL				
Növü üzrə	Veksellər ənin hüquqi statusu üzrə	Təminatı üzrə	Müddətlər üzrə	Diskontların dinamikası üzrə
Sadə Köçür-mə	Şəxsi Dövlət Bank Digər	Təminatlı (əmtəə, maliyyə, təminəddici) Təminatsız (dost (qarşılıqlı)),	Müddətli Müddətsiz	Diskontlu Faiz şərti ilə

		tunc (şişirdlimiş))		
--	--	------------------------	--	--

Vekselin əsas səciyyəvi əlamətləri bunlardır:

- pul öhdəliyinin şərtsizliyi, yəni veksəl üzrə borclunun müəyyən məbləğin ödəyəcəyi öhdəliyi yaxud vekselin ödənilməsi haqqında üçüncü şəxsə verilən əmr heç bir şərtlə məhdudlaşdırıla bilməz;
- öhdəliyin mücərədliyi, yəni vekselin mətnində onun əsasında hansı növ əqdin durmasına dair qeydlərə yol verilmir;
- vekselin doldurulması (tərtib olunması) qaydalarının dəqiq müəyyən edilməsi, yəni veksəl bütün zəruri rekvizitlərə malik olmalıdır. Onlardan hətta birisinin olmaması vekseli etibarsız edir;
- müştərək məsuliyyət, yəni veksəl üzrə borclu olan hər bir şəxsin veksəl sahibi (kreditor) qarşısında tam məsuliyyət daşması. Veksəl üzrə borc ödənilmədikdə veksəl sahibi veksəl üzrə borclu olan bütün şəxslərə yaxud onlardan bəzilərinə qarşı indossantların ardıcılığına riayət etmədən iddia qaldıra bilər.

Veksəl sahibinin bu hüququ reqress hüququ adlanır.

Hal-hazırda dünya miqyasında veksəl hüququnun iki sistemi mövcuddur. Ən geniş yayılanı Cenevrə sistemidir ki, onun əsasını sadə və köçürmə veksəlləri haqqında Vahid Qanun təşkil edir. Dünyanın 70-dən çox ölkəsi bu sistemə qoşulub. Dünyanın 40-a yaxın ölkəsində isə İngiltərənin 1882-ci ilin köçürmə veksəlləri haqqında Qanunu tətbiq edilir. Bu Qanun hal-hazırda da İngiltərədə qüvvədədir.

Aşağıda veksəl hüququ qrupları üzrə dünya ölkələrinin təsnifatı verilib (bax cədvəl 1).

Cədvəl 1: Veksəl hüququ dövlətləri

Veksel hüququnun Cenevrə sisteminə daxil olan ölkələr	Almaniya, Avstriya, Belçika, Braziliya, Danimarka, Finlyandiya, Fransa, Hollandiya, İsveç, İsveçrə, İtaliya, Lyuksemburq, Macarıstan, Monako, Norveç, Polşa, Portuqaliya, Rusiya Federasiyası, Yaponiya, Yunanıstan
Cenevrə veksel konvensiyalarının üzvü olmayan, lakin milli veksel qanunvericiliyi, onların əsasında qurulmuş bəzi ölkələr	Arqentina, Bolqarıstan, Çexiya, Əlcəzair, Xorvatiya, Vatikan, İraq, İndoneziya, İslandiya, Koreya Respublikası, Küveyt, Mərakeş, Səudiyyə Ərəbistanı, Slovakiya, Sloveniya, Suriya, Türkiyə, Yuqoslaviya.
İngilis-Amerikan hüquq sisteminə daxil olan bəzi ölkələr	ABŞ, Avstraliya, CAR, İngiltərə, İrlandiya, İsrail, Hindistan, Honkonq, Kanada, Kipr, Pakistan, Yeni Zelandiya.
Nə Cenevrə, nə də İngilis -Amerikan hüquq sistemlərinə daxil olmayan bəzi ölkələr	Çili, İran, İspaniya, Lixtenşteyn, Meksika, Misir, Kolumbiya, Kuba, Tayvan, Tailand

Praktiki fəaliyyətdə vekselin aşağıdakı növlərinin fərqləndirilməsi qəbul olunub.

1. Kommersiya (əmtəə) vekseli. Vekselin bu növü kommersiya (ticarət), alqı-satqı) əqdlərində tətbiq olunur.

Kommersiya vekseli vasitəsilə satıcı alıcıya möhlətlə satılmış əmtəənin dəyərinin ödənilməsi qaydasında vekseli qəbul etməklə kommersiya krediti verir. Kommersiya vekseli iki funksiyanı yerinə yetirir. Bir tərəfdən, o, şərtsiz borc öhdəliyidir. Digər tərəfdən isə kommersiya vekseli ödəmə vasitəsi funksiyasını yerinə yetirir, çünki veksel sahibi öz ortaqları ilə göndərilən mallar, göstərilən xidmətlər, görülmə işlər üzrə hesablaşmanı veksellə keçirə bilər.³ [10]

3- Sadı qov Elnur "Bank əməliyyatları " Bakı -2010

2. Maliyyə vekselinin əsasında əmtəə alqı-satqısı ilə bağlı olmayan maliyyə əməliyyatı durur. Maliyyə vekseli kreditin alınması ilə əlaqədar maliyyə əqdini rəsmiləşdirir. Kreditorla borcalan arasında kredit müqaviləsi tərtib olunmur, sadəcə borcalan investora vekseli satmaqla maliyyə resurslarını cəlb edir. Maliyyə vekseli vasitəsilə müəssisələr bir-birinə kredit verə bilər, həmçinin müəssisələrin büdcəyə ödəmələr üzrə vaxtı keçmiş kreditor borcunu rəsmiləşdirə, büdcə maliyyələşməsini keçirə bilər və s. Qərb ölkələrində qeyri-bank qurumlarının buraxdığı maliyyə vekselləri geniş yayılıb. Sabit kredit tarixli və birinci dərəcəli borcalan nüfuzlu böyük şirkətlər bu cür veksellərin buraxılışına müraciət edir. Onlar təminatlı qaydada qısa müddətə buraxılır və dövlət qeydiyyatına məruz qalmır. Onların geri alınması üçün emissiya prospekti, auditor rəyi, qeydiyyatdan keçmək tələb olunmadığından emissiyası sadələşir, maliyyə resurslarının cəlb olunması tezləşir və xərclərə qənaət olunur.

Bank vekselləri maliyyə veksellərinin dünya təcrübəsində geniş yayılmış növlərindəndir. Onların vasitəsilə bankların depozit əməliyyatları keçirilir. Veksel, üzərində göstərilən məbləğin müştəri tərəfindən banka daxil edildiyini təsdiqləyir, bank isə müəyyən müddət ərzində faizlə birlikdə vekselin ödənilməsi öhdəliyini qəbul edir. Əslində bank vekseli depozit sertifikatı rolunu oynayır.

3. Saxta veksəl. Ona tunc veksəl də deyilir. Bu cür veksəl fırıldaqçılıq əməliyyatlarının keçirilməsi məqsədilə keçirilir. Onun əsasında nə kommersiya, nə də maliyyə əməliyyatı durur. Bir qayda olaraq, veksəl tədavülündə iştirak edən şəxslərdən biri uydurulmuşdur.

4. Dost veksəl. Bunları şəxslər eyni məbləğə və eyni müddətə bir-birinə verir. Dost veksellər heç bir real əməliyyatla əsaslandırılmaz. Onların buraxılışından məqsəd maliyyə çətinliyi ilə üzləşən tərəflərdən birinə yardım etməkdir.

Bütün buraxılan veksellər sadə və köçürmə veksellərlə ayrılır. Sadə veksəl borcalanın (vekselverənin, vekselyazanın) kreditora (veksəl sahibinə) müəyyən məbləğin müəyyən yerdə və təyin olunmuş müddətdə ödəyəcəyi yaxud kreditorun əmri ilə üçüncü şəxsə köçürəcəyi haqda öhdəliyidir. Sadə vekselin fərqləndirici cəhəti

odur ki, onu həmişə məhz borc alan tərtib edir. Veksel sahibi onu öz ortaqları ilə hesablaşmalarda istifadə edir və belədə öz borcunu vekselverənə (vekselyazana) ötürür. Sadə vekselin üzərində yalnız borcalanın imzası olduğunda ona solo veksel də deyilir.

Sadə və köçürmə vekselin nümunəsi

SADƏ VEKSEL

AAS No 000002

(Çox və tərtib olunduğu yer) (Məbləğ rəqəmi)

Vekselverən (Vekselverən adı, ünvanı, bank məlumatları və rüqəti)

Bu veksel üzrə (Məbləğ rəqəmi) pul məbləği bilavasitə

(Veksel məbləği üçün tərtib olub, tələp olunan bank məlumatları və rüqəti)

və ya onun emri ilə digər müəssisəyə (vətəndaşa) pulunu ödəmək öhdəliyi üzərinə götürür.

Bu veksel növbəti müddətdə (Məbləğ rəqəmi, tarix və ya digər şərtlər) ödəniləcəkdir.

(Məbləğ rəqəmi, tarix və ya digər şərtlər)

Ödəniş yeri (Məbləğ rəqəmi, tarix)

Vekselverən (Məbləğ rəqəmi, tarix)

M.Y.

(Məbləğ rəqəmi, tarix)

AVAL ÜÇÜN
(Veksel köçürməsi)

Kim üçün verilir (Məbləğ rəqəmi, tarix)

Avatca (Məbləğ rəqəmi, tarix)

İmza (Məbləğ rəqəmi, tarix)

Tarix (Məbləğ rəqəmi, tarix)

M.Y.

KÖÇÜRMƏ VEKSEL	
AAK № 000001	
Tarix və tərtib dündüyü yer Veksel məbləğdə	(Tərtib verən) (Məbləğ rəqəmi)
Vekselverən _____ (tam adı, hüquq şəxsi, bank rəhbərliyi, VÖEN) Ödəyiciyə _____ (tam adı, hüquq şəxsi, bank rəhbərliyi, VÖEN) Təklif (əmr) edir ki, _____ (məbləğ rəqəmi) _____ məbləğini _____ müddətə (Müddət kəməli bəzi, bəzi və ya təqdim olunduqdan sonra müddətə bəzi kəməli, bəzi kəməli bəzi) _____ (veksel məbləği əmrini adı, hüquq şəxsi, bank rəhbərliyi, VÖEN) və ya onun əmrinə digər müəssisəyə (vətəndaş) ödəyəcəmiz. _____ (Tərtib verən, tərtib verən və ya təqdim olunduqdan sonra müddətə bəzi kəməli bəzi kəməli bəzi)	
Ödəniş yeri _____ (bank, qəbulat, bəzi) Vekselverən: _____ (tərtib verən, bəzi kəməli bəzi kəməli bəzi) _____ (bank rəhbərliyi, bəzi kəməli bəzi kəməli bəzi) _____ (bank rəhbərliyi, bəzi kəməli bəzi kəməli bəzi)	
AVAL ÜÇÜN (veksel təpəngi) Kim üçün _____ (tam adı) _____ (məbləğ rəqəmi) _____ məbləğə _____ (məbləğ rəqəmi) Avalı _____ (tam adı, hüquq şəxsi) _____ (bank rəhbərliyi və VÖEN) İmza _____ Tarix _____	AKSEPT ÜÇÜN (ödənişə qəbul etmək) Məbləği _____ (məbləğ rəqəmi) _____ (məbləğ rəqəmi) aksept etdim. Akseptant _____ (tam adı, hüquq şəxsi) _____ (bank rəhbərliyi və VÖEN) İmza _____ Tarix _____

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində (maddə 1048) sadə vekselin rekvizitləri aşağıdakı kimi göstərilmişdir:

- mətnin özünə daxil edilmiş “veksel” adı;
- müəyyən məbləği ödəmək barəsində sadə və heç nə ilə şərtləşdirilməmiş vəd;
- ödəniş kimə və ya sərəncamı ilə icra edilməlidirsə, onun adı;
- vekselin tərtib edildiyi tarix;
- veksel verənin imzası;
- vekselin tərtib edildiyi yer;
- vekselin ödənilməsi vaxtı (veksel üzrə ödəniş müddəti);
- ödənişin icra edilməli olduğu yer.

Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsinin 2 fevral 2000-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasında veksellərin dövriyyəsi haqqında” əsasnaməsində (bölmə XIII) sadə vekselin rekvizitləri belə verilmişdir:⁴ [36]

- a) sənədin adı kimi onun yazıldığı dildə “Sadə veksel” sözləri;
- b) müəyyən bir məbləği şərtsiz ödəmək vədi;
- c) ödəniş vaxtı;
- ç) ödəniş yeri;
- d) ödənişin çatacağı və ya ödəniş barəsində sərəncam verən şəxsin adı;
- e) vekselin verilmə tarixi və yeri;
- ə) vekselverənin imzası;
- f) veksəl blankını çap etmiş mətbəənin adı və QKDK tərəfindən verilmiş lisenziyanın nömrəsi, tarixi və VÖİN-i.

Yuxarıda deyildiyi kimi, veksəl bütün zəruri rekvizitlərə malik olmalıdır. Onlardan hətta birisinin olmaması vekseli etibarsız edir. Bu müddəanın doğruluğuna şübhə olmasa da, “Azərbaycan Respublikasında veksellərin dövriyyəsi haqqında” əsasnamədə istisna halları göstərilmişdir. Belə ki, sadə vekseldə:

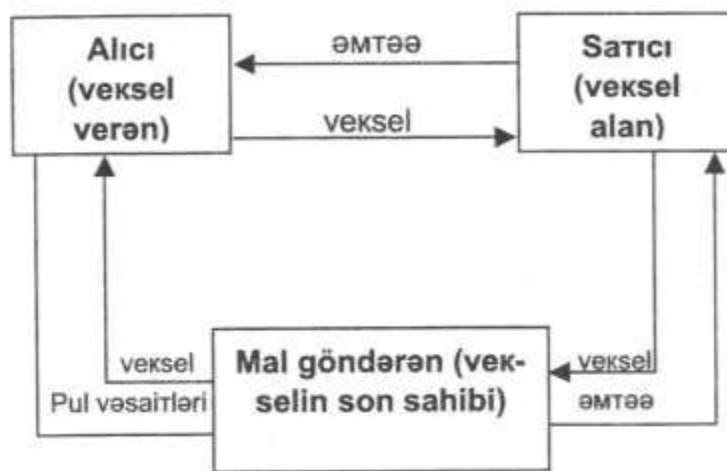
- ödəniş vaxtı göstərilməyibsə, sənəd təqdim edilən kimi ödənməli olan veksəl sayılır;

4- Azərbaycan respublikasında Nağdsız hesablaşmalar və Pul köçürmələri haqqında Təlimat

- ayrıca bir göstəriş yoxdursa, ödəyicinin adı yanında qeyd edilmiş yer həm də ödəniş yeri və eyni zamanda ödəyicinin iqamətgahı sayılır;
- verilmə yeri göstərilməyən sadə veksəl vekselverənin adı yanında qeyd edilmiş yerdə imzalanmış sayılır.

Kommersiya əməliyyatında sadə vekselin hərəkətini belə təsvir etmək olar.(sxem1)

Sxem 1.Sadə vekselin hərəkəti

Köçürmə veksəl yaxud tratta kreditorun (vekselverən) vekseldə göstərilən məbləğin göstərilən müddətdə üçüncü şəxsə (remitent) ödənilməsi haqda borclu şəxsə (trassat) verdiyi əmrdir. Trattanı yazan şəxs, yəni vekselverən trassant adlanır.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində (maddə 1005) köçürmə vekselin rekvizitləri aşağıdakı kimi göstərilmişdir:

- sənədin mətninə daxil edilmiş “veksəl” adı;
- veksəl verənin müəyyən məbləği ödəmək barəsində sadə və heç nə ilə şərtləşdirilməmiş göstərişi;
- kim ödəməlidirsə, onun (ödəyicinin) adı;
- ödəniş kimə və ya kimin sərəncamı ilə icra edilməlidirsə, onun adı;
- vekselin tərtib edildiyi tarix;
- veksəl verənin imzası;
- vekselin tərtib edildiyi yer;

- vekselin ödənilməsi vaxtı (veksel üzrə ödəniş müddəti);
- ödənişin icra edilməli olduğu yer.

“Azərbaycan Respublikasında veksellərin dövriyyəsi haqqında” əsasnaməsində (bölmə II) köçürmə vekselin rekvizitləri belə verilmişdir:

- a) sənədin adı kimi onun yazıldığı dildə “köçürmə veksəl” sözləri;
- b) söz və rəqəmlə yazılmış müəyyən pul məbləğini şərtsiz ödəmək haqqında təklif;
- c) ödəyicinin tam adı, hüquqi ünvanı və bank rekvizitləri;
- ç) ödənişin müddəti;
- d) ödənişin yeri;
- e) remitent və ya sərəncam verən şəxsin tam adı, hüquqi ünvanı, bank rekvizitləri;
- ə) vekselin verilmə tarixi və yeri;
- f) vekselverənin möhürlə təsdiqlənmiş imzası;
- q) veksəl blankını çap etmiş mətbəənin adı və QKDK tərəfindən verilmiş lisenziyanın nömrəsi, tarixi və VÖİN-i.

Köçürmə vekseldə:

- ödəniş vaxtı göstərilməyibsə, sənəd təqdim edilən kimi ödənilməli olan köçürmə veksəl sayılır;
- ayrıca bir göstəriş yoxdursa, ödəyicinin adı yanında qeyd edilmiş yer eyni zamanda ödəniş yeri və ya ödəyicinin ünvanı sayılır;
- verilmə yeri göstərilməyən köçürmə veksəl vekselverənin adı yanında qeyd edilmiş yerdə imzalanmış sayılır.

Trattanın buraxılması və tədavülü xüsusiyyəti ondadır ki, o, adi tədiyə vasitəsi kimi çıxış etmir. Vekseli alan remitent orada göstərilən trassatın ödəməni keçirəcəyinə əmin deyil. Buna görə də, ən əvvəl borclunun vekseldəki məbləği ödəməyə razılığına əmin olmaq gərəkdir. Belədə, veksəl aksept edilməkdən ötrü trassata göndərilir. Aksept veksəl üzrə öhdəliyin yerinə yetirilməsi haqda yazılı razılıqdır. Özünün razılığını trassat vekselin üz tərəfində etdiyi qeydlə təsdiqləyir. Qeyd edilməlidir ki, veksəl sahibi onu ödəyicinin aksepti olmadan da başqa şəxsə

ötürə bilər. Lakin akseptləşməmiş veksəl ödəyici tərəfindən akseptləşmiş veksellərlə müqayisədə az yayılmışdır. Aksept tam və natamam (qismən) ola bilər.

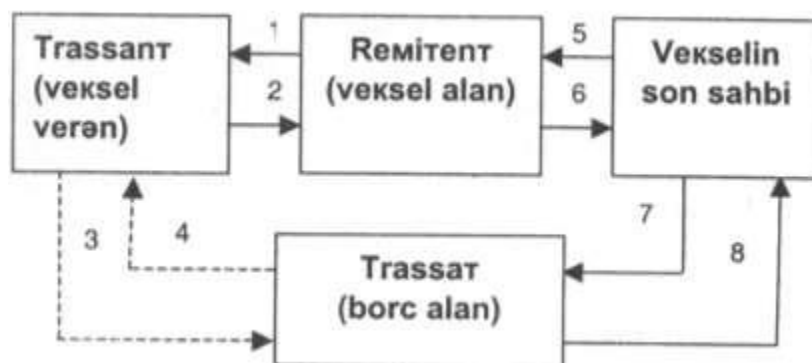
Tam aksept bildirir ki, trassat vekseldəki məbləği təyin olunmuş müddətdə tam həcmdə ödəyəcək. Natamam aksept isə borclunun məbləğin yalnız bir hissəsini ödəməyə razı olduğunu bildirir. Deməli, məbləğin digər hissəsi akseptləşməmiş qalır. Veksəl sahibi natamam akseptlə razı olmalı və akseptləşməmiş məbləğə qarşı etiraz göndərməlidir. Beləliklə, veksəl sahibi veksəl üzrə borclu olan bütün şəxslərə qarşı reqressiv tələblər sürə bilər. Bu, Cenevrə konvensiyası ilə nəzərdə tutulub.

İngiltərə qanunvericiliyində tam və natamam akseptin fərqli qaydası nəzərdə tutulur. Tam aksept şərtsiz səciyyə daşıyır. Lakin qanunvericilik ödəmənin edilməsinə dair müəyyən şərtləri də mümkün edir. Belə ki, vekseldə ödəmənin yalnız hansısa hadisə baş verdikdə mümkünlüyü göstərilə bilər. Hadisə baş vermədikdə, ödəyici veksəl məbləğin qismən ödənilməsinə razılıq verə bilər, yəni natamam (qismən) aksept edə bilər. Veksəl sahibi isə natamam akseptdən imtina edə bilər.

Veksəl, verildiyi gündən ödəmə gününə qədərki müddətdə istənilən an akseptə təqdim oluna bilər. Ödəmə müddəti bitdikdən sonra da vekselin akseptə təqdim edilməsinə yol verilir. Belə olduqda borclu veksəl üzrə adi qaydada cavab verir.

Ödəyici təqdim olunan vekselin akseptindən yaxud artıq akseptləşmiş vekseli ödəməkdən imtina etdikdə veksəl sahibi vekseli propest (vekseldən imtina) edə bilər, yəni imzaları indossamentlərdə olan vekselin əvvəlki sahiblərinə qarşı reqressiv tələblər irəli sürə bilər.

Sxem 2. Köçürmə vekselin hərəkəti

Işarələr:

- 1,5-əmtənin göndərilməsi;
- 2-akseptsiz veksəl;
- 3-vekselin akseptə göndərilməsi;
- 4-akseptləşmiş vekselin qaytarılması;
- 6-akseptləşmiş vekselin alınan əmtənin müqabilində verilməsi;
- 7-vekselin ödənilməkdən ötrü təqdim edilməsi;
- 8-pul vəsaitlərinin qəbul edilməsi.

Vekselin bir şəxsdən digərinə keçməsi hər dəfə onun arxa tərəfində edilən və indossament adlanan ötürmə qeydi vasitəsilə baş verir. Qeydi edən şəxsə indossant, qeydin nəticəsində vekseli alan şəxsə isə indossat deyilir. Ötürmə qeydindəki məlumatın həcmindən asılı olaraq indossamentlərin bir neçə növü mövcuddur. Birincisi, indossament tam və natamam (qismən) ola bilər. Tam indossament veksəl üzrə bütün hüquqları indossatın üzərinə keçirir. Natamam indossament isə bu hüquqların yalnız bir hissəsini keçirir.

İkincisi, indossamentin blank, adlı və tapşırıqlı növlərini fərqləndirirlər. Blank indossamentində ötürmə qeydində ödəmənin edilməsi əmrini verən şəxs göstərilir. Belə olduqda, veksəl təqdimatlı hesab olunur. Indossant vekseli imzalayır və onu yeni sahibinə ötürür. Veksəl sonradan yenidən ötürüldükdə yeni ötürmə qeydinin edilməsi tələb olunmur. Təqdimatlı vekseli adlı da etmək olar. Bunun üçün ötürmə qeydində ödəmə əmrini verən şəxsi göstərmək kifayətdir. Adlı indossament ötürmə qeydində vekselin ötürüldüyü şəxsin göstərildiyini bildirir. Belə olduqda adlı qiymətli kağız mövcuddur.⁵ [17]

Tapşırıqlı indossament ötürmə qeydində göstərilən şəxsə müəyyən əməliyyatların keçirilməsini etibar etmək məqsədilə edilir. Adətən banka ödəyicidən pul vəsaitlərinin alınmasına, ödəməmə zamanı protest edilməsinə, vekselin girov qoyulmasına və s.dair tapşırıq verilir. Vekseli təqdimatlı indossament üzrə alan şəxs

5- 17. Белов В.А. Вексельные возражения 2000г.

onun sahibinə çevrilmir. O, yalnız ötürmə qeydində göstərilən tapşırığı yerinə yetirir. Vekseldəki bütün sonrakı indosamentlər də yalnız tapşırıqlı ola bilər.

Üçüncüsü, indossament dövriyyəli və dövriyyəsiz ola bilər. Dövriyyəli indossament edildikdə, veksəl sahibi veksəl haqda heç bir qeyd-şərt etmir. Bu o deməkdir ki, regress zamanı o, veksəl öhdəlikləri üzrə tam həcmdə cavab verir. Dövriyyəsiz indossament veksəlin üzərində “üzərimə qaytarılmamaqla” qeydin edilməsi vasitəsilə baş verir. Borclu veksəl məbləğini aksept etmədikdə yaxud ödəmədikdə dövriyyəsiz indossamenti edən şəxs veksəl öhdəlikləri üzrə məsuliyyəti öz üzərindən atır. Belə olduqda dövriyyəli indossamenti edən bütün şəxslər veksəl üzrə müştərək (birgə) məsuliyyət daşıyır.

Ötürmə qeydi veksəlin arxa tərəfində edilir. Veksəlin çoxsaylı indossamentlərə məruz qalması ehtimal edildikdə, onlar üçün veksələ əlavə vərəq qoşulur ki, buna da allonj deyilir.

Veksəlin etibarlılığının və ödəmənin keçirilməsi zamanətinin artırılması məqsədilə veksəl üçüncü şəxslər tərəfindən aval edilir. Aval hüquqi şəxsin borclu öz öhdəliyini yerinə yetirmədikdə veksəlin tam yaxud qismən ödənilməsinə zamanət verməsidir. Aval zamanı veksəlin üz tərəfində “Aval hesab etməli” qeydi edilir. Veksəl üzrə aval hər bir məsul şəxsə görə edilə bilər. Buna görə də, avalçı zəmin olduğu şəxsi göstərməlidir. Belə qeyd olmadıqda hesab olunur ki, aval vekselverənə görə edilib. Eyni zamanda, veksəl dövriyyəsinin veksəl üzrə məsuliyyəti üzərindən atmış şəxslərə görə edilə bilməz. Məsələn, veksəl aksept etməyən borcluya görə, yaxud ötürmə qeydində “üzərimə qaytarılmamaqla” yazmış indossanta görə edilə bilməz.

Avalın edilməsi avalçını veksəl dövriyyəsinin iştirakçısı edir, yəni o, vekseldə imzası olan digər şəxslər kimi veksəl sahibi qarşısında birgə məsuliyyət daşıyır. Avalçı veksəl üzrə ödəməni edibsə, veksəl dövriyyəsinin iştirakçısı kimi ödəməni əvəzində etdiyi şəxsədən, həmçinin axırncıya borclu olan digər iştirakçılardan ödənilmiş məbləğin əvəzinin ödənilməsini tələb etmək hüququ əldə edir.

Veksəl rekvizitlərindən biri ödəmə müddətinin göstərilməsidir. Veksəl verənin və ya trassatın maliyyə vəziyyətindən asılı olaraq ödəmə tarixinin müəyyən edilməsinin

müxtəlif variantları ola bilər. Veksel tədavülündə ödəmə müddətləri aşağıdakı cür tətbiq olunur:

1. Ödəmə müddəti qətiləşməyib, veksel təqdim olunduqda müəyyən olunur. Belə halda vekseldə “Təqdim olunduqda ödənilməli” qeydi göstərilməlidir. Bəzi hallarda vekselin ödəməyə təqdim oluna biləcəyi zaman kəsiyi təyin olunur. Belədən, vekselin hansısa konkret tarixdən tez ödəməyə təqdim oluna bilməməsi göstərilməlidir. Zaman kəsiyi təyin olunmayıbsa, veksel onun yazıldığı gündən başlayaraq bil il müddətində istənilən vaxt ödəməyə təqdim oluna bilər.

2. Ödəmə müddəti vekselin təqdim olunma tarixindən etibarən müəyyən sayda gün ərzində təyin olunur. Ödəmə müddətinin göstərilməsinin bu variantı, məsələn “Təqdim olunduqdan 30 gün sonra ödənilməli” qeydi ilə rəsmiləşir. Təqdim olunma tarixi kimi ödəmə aksepti tarixi yaxud akseptə protest (etiraz) tarixi hesab olunur. Burada, vekselin tədavül müddəti nəzərə alınmalıdır ki, o da, bir ildən çox olmamalıdır. Buna görə də, veksel əvvəlcədən təqdim olunmalıdır ki, yazılma günündən etibarən onun tədavül müddəti ödəmə müddəti ilə birlikdə bir ildən çox olmasın.

3. Ödəmə müddəti yazılma günündən başlayaraq müəyyən müddət ərzində təyin olunur. Belə olduqda vekseldə “İrəli sürülmə günündən başlayaraq (filən qədər) gündən sonra ödənilməli” ifadəsi olmalıdır və yazılış gününün səhəri veksəl ödəməyə təqdim oluna bilər. Lakin trassat göstərilən müddətin son günündə də vekseli ödəyə bilər.

4. Ödəmə müəyyən gündə edilir. Vekseldə ödəmənin konkret tarixi göstərilir.

Yuxarıda deyildiyi kimi, veksel üzrə ödəmənin təxirə salınmaz yol verilməzdir. Lakin veksel tədavülü tarixi böyük olan ölkələrin təcrübəsindən o da məlumdur ki, cari fəaliyyətdə ödəmə tarixinin uzadılması tələb olunur. Bunun üçün vekselin üz tərəfində “ödəmə tarixi (filən tarixə) qədər uzadılmışdır” qeydi edilir. Qeydin qüvvəyə minməsi üçün veksel üzrə borclu olan bütün şəxslərin imzası tələb olunur. Bu şəxslərdən hansısa yeni ödəmə tarixi ilə razı olmadıqda, o, əvvəlki ödəmə vaxtı keçdikdən sonra veksel üzrə öhdəlik daşımır. Ödəmə tarixinin təxirə salınmasının

başqa yolu ödəmə tarixi uzadılmış yeni vekselin yazılmasıdır. Belə halda, əvvəlki veksəl ödəyici yeni aksept etdikdən sonra ona qaytarılır.

Hansısa üçüncü şəxsin veksəl üzrə ödəyici təyin edilməsi vekselin domisilyasiyası adlanır. Vekselin domisilyasiyaya məruz qalması onun mətnində “ödəmə (filən) bankda ifadəsinin olmasından bilinir. Adətən bu vəzifəni bank yerinə yetirir. Bank veksəl üzrə borclu olan şəxslə onun veksellərinin domisilyasiyası barəsində müqavilə bağlayır. Müqaviləyə əsasən bank müştərinin veksellərini ödəyir, veksellərin ödənişə təqdim edilməsi qaydasına riayət edir. Qeyd olunmalıdır ki, bank müştərinin vekselləri üzrə ödəmələri yalnız müştəri tərəfindən müvafiq pul məbləğləri əvvəlcədən təqdim olunduqda həyata keçirir. Əks halda bank vekselləri ödəməkdən imtina edir.

1.3 Vekselin hesablaşma vasitəsi kimi kommersiya kreditində rolu.

Veksel krediti banklar tərəfindən veksel sahiblərinə və təchizatçılar tərəfindən alıcılara verilən kredit növüdür. Müəsisələrə xas ilk formas öz alıcı və sifarişçilərinə geniş kommersiya krediti təklif edir və uyğun olaraq samballı veksel portfelinin bir hissəsini banka uçot üçün təqdim edir. Müəsisələr əhəmiyyətli veksel portfelinə malik olmadığı təqdirdə təchizatçı tərəfindən verilən veksel krediti növündən istifadə edə bilər- öz tədarükçülərinə yazmaq olar sonuncu isə onu alıcının bankına sata bilər.

Müəsisə eyni zamanda onun kredit ödəmə qabiliyyətinə uyğun olan həm adi həm də veksel kreditindən istifadə edə bilər. Beləliklə bir qayda olaraq veksel krediti alıcılara, adi kredit is satıcılara lazımdır. Həmçinin sonuncunun da özünəməxsus forması ona da xüsusi borc hesabının açılması ilə bağlıdır. Hüquq baxımdan bu ikisi arasındakı fərq ondan ibarətdir ki, vekselin uçotu zamanı veksel indossament vasitəsi ilə banka təqdim olunur və bank veksel sahibi olur. Bank qarşısında öhdəliklərin yerinə yetirilmədiyi halda veksel girova verilir və bu onun üzərində müştəri hüquqlarının itirilməsi deməkdir.

Bank üçün adi kredit müqaviləsinin və ya veksel krediti müqaviləsinin bağlanması arasındakı fərq nədən ibarətdir? Kreditin veksel forması daha çevikdir və etibarlıdır. Veksel bankda təsərrüfat əməliyyatlarından sonra peyd olur bu da kreditin verilməsi əsaslı və etibarlı edir. Bütün əməliyyatı təhlil etməyə ehtiyac qalmır yalnız müştərinin ödəniş qabiliyyəti təhlil olunur. Nəhayət, hüquqi baxımdan veksel kreditin ödənilməsinin etibarlı təminatıdır.⁶ [20]

Beləliklə, müəsisə ödəniş müddəti çatanadək indossament vasitəsilə vekselə aid bütün hüquqları banka verə bilər, veksel məbləği almaq yerinə isə vaxtından əvvəl pulun alınmasına görə azaldılmış uçot fəzi dərəcəsi əldə edə bilər. Məbləğin ödənilmədiyi təqdirdə belə bir müqavilənin adi şərti olaraq ödənilməmiş və etiraz

6- Зорин Н.А. Обязанности "вторичных" должников по векселю 2001 г.

edilmiş vekselin müştəriyə qaytarılması ,kredit məbləğinin və faizin ödənilməsi halı mövcuddur.Banklar bir qayda olaraq tamtəminatlı vekselləri uçota qəbul edirlər.Bu isə o deməkdir ki,bank nöqteyi nəzərdən yanaşdanda vekseldə ödəniş qabiliyyətinə malik şəxs olmalıdı və ödəniş olunmadığı təqdirdə borc onlardan tutula bilməliidi.Bu hallara yol verməmək üçün Mərkəzi Bank vekselin uçota alınmasına dair tələblər irəli sürür.

Mərkəzi Bankın tələbləri bunlardır:

- 1 Veksel hüquqi cəhətdən etibarlı olmalıdır.
- 2 Bank müştərinin kredit qabiliyyətinin yoxlanılmasının əlavə indossantların iqtisadi vəziyyətinin təhlil etməliidi.
- 3 Vekseldə ən azı iki imza olmalıdır.
- 4 Qısamüddətli veksellərə üstünlük verilməlidir.

Bank üçün əlbəttə bütün müştərilərin kredit ödəmə qabiliyyətini yoxlamaq çətin olacaq bu halda öz daimi müştərilərinə nəzarət daha asan və əhəmiyyətli olar. Beləliklə, veksellərin uçotu zamanı bank müəyyən dərəcədə onların formal yoxlamaqla məhdudlaşır amma uçot kredit müqaviləsinin əsasında aparılır.⁷ [32]

Müştərinin krediti ödəmə qabiliyyətini yoxlayıb,bank uçot kreditinin məbləğini müəyyən edir.Bu çərçivədə müştəri onda olan vekselləri nəzərə alır, ona görə bank yalnız onların etibarlılığın yoxlayır və izləyir ki,ödənilmişlər çıxılmaqla bütün uçot veksellərinin məbləği müştəri üçün müəyyən edilmiş uçot kredit məbləğini ötməsin.

Uçot krediti bu qaydada rəsmiləşdirilir:müştərinin kredit ərizəsi əsasında bank onun veksəl qarşılığında kredit ödəmə qabiliyyətini müəyyənləşdirir.Uçot razılaşdırıldıqdan sonra bank müştəriyə ona verilən kredit xətti haqqında xəbər verir və uçotun şərtləri haqqında məlumatlandırır.

7- "Azərbaycan Respublikasında banklar və bank fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu

Müəssisəyə veksəl kreditinin verilməsi haqda qərar qəbul edildikdən sonra,sonuncu ,banka bu və ya digər məsul şəxsə vekseli təsdiq etmək hüququ verən etibarnamə və digər sənədlərin nüsxəsini təqdim etməlidir.

Sonrakı mərhələdə müəssisə banka üzərində imza olan vekseli təqdim edir.Orda həmçinin bank tərəfindən məsul şəxsin imzası üçün boş yer olur.Müəssisə vekselin reyestrədə qeydiyyatını aparır.Reyestrədə müştərinin vekselin məbləğinə,qəbul edilməyən veksellərin qaytarılmasına dair yazılı sərəncamı ola bilər.

Vekseli qəbul edən nəzarətçi veksəl və reyestrədə olan məlumatların eyni olmasını,vekselin üzərindəki adın ünvanın dəqiqliyini,ödənişin müddətini yoxlayır.Bu formal tələblərə cavab verməyən vekseli nəzarətçinin reyestirdən çıxartmaq hüququ var.Bu zaman geri alan tərəf reyestrədə bunu imzası ilə təsdiqləyir.

Bank reyestr və veksəl materiallarını,arayırları bank rəhbərliyinin müzakirəsini göndərir. Daxil olan veksellər dəqiq qiymətləndirməyə məruz qalır.Bu sənədlər əsasında müəyyən edilmiş qaydada bank uçot dərəcəsi,veksellərin qaytara bilinməsi haqda qərar qəbul edir.

Veksellərin uçotu zamanı çəkinmək lazımdır:

Üzü çıxardılmış,ilkin ödəniş müddəti keçmiş lakin ödənilməmiş məbləğ əvəzində yazılmış;

Qarşılıqlı;

Qohum firma-ticarət və sənayə xarakterinə inam yoxdusa;

Müstəqil ticarət və istehsalnan məşğul olan şəxslərin bir birinə verdiyi zaman;

Ödəniş müddətinə çox vaxt qalan.

Vekseli ödənişə təqdim etməzdən əvvəl ödəyicini xəbərdar etmək lazımdır.

Artıq çoxdandır ki, mövcud bank praktikasında kreditlərin verilməsində veksəl krediti adlı əlamət meydana gəlib.Bu kredit formasının nədən ibarət olması, həm

bank həm də müəssisə üçün necə əlverişli olmasına nəzər salmaq. Müəssisə adətən dövrüyyə vəsaitlərinə ehtiyac duyur. Satıcı ödənişin gecikdiyi təqdirdə material təchizatını dayandırır. Məsələn bir sıra səbəblərə görə vekselin ödənilməsinə dair onun heç bir əsası yoxdu. Bu zaman müəssisə öz etibarlılığını artırmaq həm də ödəniş məsuliyyətinə cavabdehlik olaraq öz kredit ödəmə qabiliyyəti ilə tanınan 3-cü şəxsə və yaxud veksəl kreditinə müraciət edir.

Veksəl kreditinin klassik forması aksept kreditidir. Bu zaman veksəl verən öz etibarlılığı ilə tanınan banka köçürmə vekseli qoyur, hansını ki bank əvvəlcədən akseptləşdirir. Daha sonra veksəl verən göstərilmiş xidmətin qarşılığını bu veksellə ödəyir. Bank bu veksəl üçün ödənişini veksəl verənin bankda mövcud qapalı hesabı vasitəsilə və ya açıq veksəl krediti hesabına ödəyir. İndiki halda vekselin ödəyicisi öz qüsursuz reputasiyası ilə tanınan məşhur bank olur. Tərəfdaşlarla bu veksəl vasitəsilə ödəniş zəhmət tələb etmir.

Veksəl kreditinin digər bir forması müştəri üçün açılmış veksəl krediti çərçivəsində müştəri vekselinin alınmasıdır. Bu halda müəssisə bank ilə kredit müqaviləsi imzalayır və bankın buraxdığı sadə vekselləri öz sərəncamına götürür. Bu cür müddət və məbləğinə görə fərqli veksəllərdən bir neçə ola bilər. Kredit müqaviləsi əsasında veksəl sahibi razılaşdırılmış vaxt çərçivəsində bankdan götürülmüş veksəllərin ümumi dəyərini faizi ilə birlikdə ödəməlidir. Bank ilə müştəri arasında olan sövdələşmə konyukturundan asılı olaraq bu bir neçə formada ola bilər. Bunun nəticəsində təsərrüfat fəaliyyəti ilə bağlı əmtəə vekseli meydana gəlir.

Bankla kredit sazişinin imzalanması zamanı müəssisənin maliyyə şöbəsi vergi dərəcələri, vergi yükü, müddəti və digər amilləri nəzərə alıb ciddi hesablamalar aparmalıdır. Bankın gözündə riski azaltmaq faiz dərəcələrinə görə ticarət zamanı öz mövqelərini möhkəmləndirmək və etibarlı zəmanət və təhlükəsizliyi təmin etmək üçün bunları həyata keçirməlidir.

Əlbəttə təkcə reklama inanıb vekselin puldan yaxşı olduğunu demək olmaz. Göründüyü kimi bu prosesdə mövcud qərar konkret təsərrüfat fəaliyyətindən

asılıdır. Nəticədə komission tutmaların hər iki tərəf üçün münasib olmasına dair zəmin yaranmış olur. Reklam yalnız bir məqsəd daşıyır ki, o da satıcıların ödəniş vasitəsi kimi vekseli qəbul etməsi ilə bağlıdır.

Aydındır ki, yalnız bank müştərinin kredit ödəmə qabiliyyəti haqda daha yəqin fikirə malikdir. Yeri gəlmişkən burdada ingilis təcrübəsi də ola bilər. İngilis bankları qədimdən müştərilərinin öz dar əhatəsi çərçivəsində maliyyələşdirilməsini üstün tutublar. Sərbəst vəsaitləri isə onlar brokerlərə və hesablama kontorlarına yönəldirlər onlar isə veksəl sahiblərin kredit ödəmə qabiliyyətini ciddi-cəhdlə təhlil edirdilər. Onların əsas funksiyası bunlardan ibarətdir. Bu halda demək olar ki, bank öz kredit bölməsinin iş strukturunu təkmilləşdirmiş olur. Optimal vergitutma baxımından müəssisə ilə bankın qarşılıqlı əlaqəsi mövcuddur.

FƏSİL 2. Kommersiya banklarının veksellə əməliyyatları.

2.1 Kommersiya banklarının veksellə əməliyyatların təsnifatı.

Veksel hesabı. Bu, xüsusi bank əməliyyatıdır. Veksel saxlayan ödəniş müddətinə kimi vekselləri indossament üzrə banka verir və bu veksel məbləğinə görə hesablanmış müəyyən faiz alır. Bu faiz diskont adlandırılır. Ancaq mal və kommersiya sövdələşmələrinə əsaslanan veksellər hesaba alınır. Tunc, dostluq, qarşılıqlı veksellər hesaba qəbul olunmur. Nəzərdə tutulan veksellərdə ən azı iki imza olmalıdır. Keçirici qeydlərin sayı veksellərin etibarlılığını təsdiq edir. Veksellərin müddətinə gəldikdə isə müştərinin iqtisadi vəziyyətinin və ümumi bazar konyukturasının dəyişməsindən asılı olaraq qısamüddətli veksellərə üstünlük verilir. Təşkilatlar və şəxslər tərəfindən verilmiş, müəyyən müddətə kimi buraxılmış veksellər hesaba alınmır.

Diskontun faizi hesablanan zaman əvvəlcə vekselin ödənilmə müddətinə kimi günlərin sayını onun məbləğinə vurmaqla və 100-ə bölməklə hesablanan faiz ədədi müəyyən olunur. Müxtəlif veksellər üzrə müəyyən günlərdə hesablanaraq alınmış faiz ədədi cəmlənir və məbləğ hesab faizi ilə 360-a bölünür. Diskont hesabı üçün düstur belədir:

$$C = P * T * Y : 360$$

Burada: C – diskontun məbləği,

T – ödənişə qədər müddət,

P – vekselin məbləği,

Y – faiz hesabı.

Belə ki, 500 manat məbləğində, 30 gün ödəniş müddətli veksel üzrə diskontun məbləği 20 faiz hesabı ilə:

$(500 \times 30 \times 20) : 360 = 8,33$ manat təşkil edir.

Banklar müəssisələr üçün xüsusi ssuda hesabları açar və təminat qismində vekselləri qəbul etməklə həmin hesablarla kreditlər verə bilər. Ssudalar müddət müəyyən edilmədən və təminat qismində qəbul edilmiş vekselin ödəmə müddəti başa

çatan kimi rəsmiləşdirilir. Veksellər xüsusi ssuda hesabının təminatı qismində tam dəyərində deyil, adətən konkret bank tərəfindən müəyyən edilmiş ölçüdə, həmçinin vekseli təqdim edən müştərinin kredit qabiliyyətindən asılı olaraq məbləğin 60-90% dəyərində qəbul edilir.⁸ [24]

Vekselli hesab üzrə kreditin ödənilməsi adətən kredit verən müəssisə ilə həyata keçirilir, sonra ona vekselin təminatı qismində borca görə ödənilmiş məbləğ geri qaytarılır. Əgər müştəridən xüsusi hesab üzrə borcun ödənilməsi üçün vəsait daxil olmur, onda o, vekselin ödənişinə daxil olmuş məbləğə yönəldilir.

Sadə veksəl dedikdə müəyyən müddət ərzində müəyyənləşdirilmiş yerdə veksəl verənin müvafiq pul məbləğini veksəl saxlayana ödəmə öhdəliyinin və ya onun əmrinin göstərilmədiyi adi qiymətli kağızdır. Adi vekselin iki iştirakçısı var: verilmiş veksəl üzrə ödəniş etməli olan ilk vekseli əldə edən və həmin veksəl üzrə ödəniş qəbuletmə hüququna malik olan şəxs.

Sadə veksəl təminatı olmayan abstrakt pul sənədidir. Onun fərqləndirici xüsusiyyətlərinə aiddir:

- ☐ ötürülmə imkanlarının olması;
- ☐ dövrüyyəsiz yazıları həyata keçirmiş şəxslərdən başqa, orada iştirak edən şəxslərin birgə məsuliyyəti;
- ☐ yazıların notarial təsdiqi zəruriyyətinin mövcud olmaması;
- ☐ müəyyən olunmuş müddətə veksələ görə ödəniş edilmədikdə notarial qaydada etiraz.

Ödəniş müddəti göstərilməyən sadə veksəl tələb üzrə ödənilməli olan veksəl hesab olunur. Vekselin tərtibat yeri barədə xüsusi göstərişin olmaması ödəniş yeri və veksəl verənin yaşayış yeri kimi hesab olunur. Tərtibedilmə yeri göstərilməyən sadə veksəl veksəl verənin adının yaxınlığında göstərilən yerdə imzalanmış hesab olunur.

Sadə veksələ indossament, ödəniş müddəti, ödəniş qaydası, qeyri-aksept və ya ödəniş olunmadığına iddia, vasitəçilik qaydasında ödəniş, surətçıxarma, formanın dəyişdirilməsi, iddia vaxtının tarixi, köçürmə veksələ aid edilən aval haqqında

8- Лаутс Е. Б. Рынок банковских услуг 2008

müddəalar tətbiq edilir. Sadə veksəl üzrə veksəl verən köçürmə veksəl üzrə akseptant kimi eyni vəzifələrə malikdir. Sadə veksəl borc barədə qeyddir (qəbzdir). Sadə vekseldə iki nəfər iştirak edir.

Aksept üçün ödəyiciyə sadə vekselin təqdim edilməsi, qəbul edilmədiyi təqdirdə etirazın tərtib edilməsi tələb olunmur. Çünki qabaqcadan vekselin yaranmasında birbaşa borclu vardır.

Veksellərlə hesablaşma zamanı vəsaitlərin dövriyyə qabiliyyətini sürətləndirmək üçün banklar onları diskont edə, vekselin təminatı qismində ssudalar verə bilər, müştərilərə veksələ görə ödənişin əldə edilməsi və borcların ödənilməsi üzrə xidmətlər göstərə bilərlər.

Veksəl malların satışının yaxşılaşdırılmasına və dövriyyə vəsaitlərinin dövriyyə sürətinin artırılmasına kömək edir, bu da müəssisənin borc kapitala və ümumilikdə pul vəsaitlərinə ehtiyacının azalmasına səbəb olur. Bu növbəti hallarda baş verir: vekselin müddəti malların satış müddəti ilə uyğun gəlir; mal sövdələşmələri veksellərlə rəsmiləşdirilir.

Bəzən vekseli birindən digərinə yazmaq üsulu ilə –*dostcasına veksellə* və ya veksellərin qeyri-şəxslərə yazılması ilə – *tunc veksellə* üçüncü şəxsdən «ucuz» kreditin götürülməsinə nail olurlar.⁹ [25]

İndossamentin köməyi ilə vekselin verilmə mümkünlüyü vekselin dövriyyə qabiliyyətini artırır və onun yerinə yetirdiyi hesablaşma vasitələri funksiyasına qarşılıqlı borc öhdəliklərinin ödənilmə vasitələri funksiyasını əlavə edir. Vekselin köməyi ilə öhdəliklərin icrası pula olan tələbatı azaldır.

Köçürmə vekseli indossamentin vasitəsilə üçüncü şəxsə verilə bilər. İndossament üzrə veksəl verən şəxs indossant, indossament üzrə vekseli alan şəxs isə indossat (və ya indossator) adlanır. Əgər veksəl verən vekseldə «əmrəsiz» və ya digər oxşar ifadəni göstərirsə, onda sənəd ancaq adi sessiya forması ilə verilə bilər. Sessiya digər şəxs qarşısında öhdəliyə görə tələbin güzəşti, hər hansı bir öz hüququnun verilməsidir. Öz

9- Братко А. Г. Банковское право 2008

hüququnu güzəşt edən şəxsi sedent, həmin hüququ eldə edən şəxs isə sessionar adlanır.

İndossament vekselin aksept edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq ödəyicinin xeyrinə, həmçinin veksəl verənin və veksəl üzrə borclu olan digər şəxsin xeyrinə yerinə yetirilə bilər. Bu şəxslər, öz növbəsində, vekseli indossat edə bilərlər.

İndossament sadə və mürəkkəb (razılaşdırılmamış) ola bilər. Qanuna görə qismən indossament etibarsızdır. Vekseli verən zaman İndossant ötürücü yazı qeydini göstərə bununla da o üzərindən ödənilməyən və veksəl ödənilmədikdə etiraz etməyə görə məsuliyyəti götürə bilər. Bu da digər indossantlara şamil edilmir.

İndossament köçürmə vekselə və ya ona əlavə edilmiş əlavə vərəqədə – alloncda yazır. O, indossant tərəfindən imzalanır.

İndossamentdə görülmüş işin kimin xeyrinə olması göstərilməyə də bilər, o, ancaq indossantın bir imzasından ibarət ola bilər. Belə indossant blanklı hesab olunur. Blanklı indossamentin etibarlı olması üçün köçürmə vekselin digər tərəfinə allonc yazılmalıdır.

İndossament köçürmə vekselədən irəli gələn bütün hüquqları keçirir. Əgər indossament blanklıdırsa, onda veksəl saxlayan aşağıda göstərilən hüquqları əldə edir:

- ☐ Blankı öz adından və ya digər şəxsin adından doldurmaq;
- ☐ Vekseli həm blank vasitəsilə, həm də digər şəxsin adından indossant etmək;
- ☐ Blankı doldurmadan və indossament həyata keçirilmədən vekseli üçüncü şəxsə ötürmək.

İndossant akseptə və ödənişə görə cavabdehdir. Bununla yanaşı o, yeni indossamentə qadağa qoya bilər. Belə halda o, sonradan həmin vekselin kimin xeyrinə indossant edilmiş şəxslər qarşısında məsuliyyət daşımır. Əgər indossamentdə «alınması üçün valyuta», «inkasso ilə», «etibarlı şəxs kimi» və ya sadə tapşırıqdan ibarət digər qeydlər göstərilibsə, veksəl saxlayan köçürmə vekselədən irəli gələn bütün hüquqları həyata keçirir, ancaq yenidən həvalə etmə

qaydasında indossant edə bilər. Bu halda borclu şəxs veksəl saxlayan qarşı ancaq indossanta qarşı yönələn etirazlarını bildirə bilər. Əgər indossamentdə «təminat valyuta ilə», «girov valyuta ilə» və ya girov mənasında digər qeydlər göstərilmişsə, onda veksəl saxlayan köçürmə vekseldə olan bütün hüquqları həyata keçirir. Lakin onun tərəfindən qoyulmuş indossament ancaq yenidən həvalə edildikdə qüvvədə qalır.

İndossament ödəniş müddətindən sonra da həyata keçirilə bilər. O, əvvəlki indossament kimi eyni hüquqi qüvvəyə malikdir. Maliyyəçi nəzərə almalıdır ki, ödəniş edilmədikdə etirazdan və ya etirazın edilməsi üçün müəyyən olunmuş müddət keçdikdən sonra edilmiş indossament adi sessiya nəticələrinə səbəb olur. Bu zaman tarix göstərilməyən indossament etirazın edilməsi üçün müəyyən olunmuş müddət bitənə kimi başa çatmış hesab olunur.¹⁰ [4]

Kommersiya bankların veksəl üzrə əməliyyatlarından biri də aksept üzrə əməliyyatlardır.

Köçürmə vekseli ödəniş müddəti başa çatdıqda veksəl saxlayan və ya vekseli olan digər şəxs tərəfindən, aksept üçün yaşayış yerinə görə ödəyiciyə qarşı irəli sürülə bilər. Köçürmə vekseldə veksəl verən müəyyən edə bilər ki, veksələ müddət təyin edilməklə və ya edilməməklə akseptə görə təqdim olunmalıdır. Belə ki, aşağıdakı hallarda o, akseptə təqdim edilməyə dair veksələ qadağa qoya bilər: veksəl üçüncü şəxsin və ya digər şəxsin yanında ödənilməlidir; veksəl təqdim edilmə üzrə müəyyən müddətdən sonra ödənilməlidir. Veksəl verən həmçinin təyin edilmiş vaxtdan əvvəl akseptə təqdim edilməməsini şərtləndirə bilər. Hər bir indossant müəyyən edə bilər ki, veksəl müddəti müəyyən edilməklə və ya müəyyən edilmədən akseptə təqdim edilməlidir; əgər veksəl verən tərəfindən elan edilməmişdirsə, onda akseptə təqdim edilə bilməz. Ödəyici ilk tələbdən sonra növbəti günü də ikinci dəfə olaraq vekselin təqdim edilməsini tələb edə bilər, maraqlı şəxs isə protestdə xatırladıldığına görə bu tələbin yerinə yetirilməməsinə

10- R.Əsgərova- "Pul, Kredit və Banklar", Bakı-2007

istinad edə bilər. Vekseldən protest səlahiyyətli orqanların –notariusun, məhkəmə icraçılarının hərəkətləri, qanunvericiliyin müəyyən hüquqi nəticələrin başlaması ilə əlaqələndirdiyi rəsmi təsdiqlənən faktlardır. Protest aktla rəsmiləşdirilir. Aktla protest təsdiqlənir ki, ödəyicinin akseptdən və ya vekseli ödəməkdən imtinası – qeyri-akseptdə və ya ödəniş olmadıqda protest;vekselin sahibinə qaytarılmasından veksəl depozitariyanın imtinası – təhvil verməməyə görə protest. Protest üçün daha geniş yayılmış əsas vekselin akseptsiz olması və ödənilməməsidir.

Veksəl saxlayan akseptə təqdim edilmiş vekseli ödəyiciyə verməyə borclu deyil.Aksept köçürmə vekseldə qeyd olunur. O, «aksept etmək»kimi ifadə olunur, ödəyici tərəfindən imzalanır. Bu zaman maliyyəçi bilməlidir ki, vekselin üz səhifəsində ödəyici tərəfindən edilmiş sadə imza aksept qüvvəsinə malikdir.

Əgər veksəl təqdim edildikdən sonra müəyyən müddətə ödənilməlidirsə və ya əgər o, xüsusi şərtlərə görə müəyyən müddətdə akseptə təqdim edilməlidirsə, onda aksept verildiyi andan tarixlə qeyd olunmalıdır. Belə ki, veksəl saxlayan akseptin təqdim edildiyi gündən qeyd edilməsini tələb edə bilər. Tarix göstərilmədiyi halda veksəl saxlayan vaxtında protest verməlidir.

Veksəl üzrə aksept sadədir və heç nə ilə şərtləndirilmir,lakin o ödəyici veksəl məbləğinin müəyyən hissəsi ilə məhdudlaşdıra bilər. Köçürmə vekselin mətnində akseptlə edilmiş digər düzəlişlər akseptdən imtina hesab edilir. Eyni zamanda öz akseptinin mahiyyətinə görə akseptant cavabdehdir.Əgər veksəl verən köçürmə vekseldə ödəyicinin yaşayış yerindən daha yaxşı ödəniş yerini göstərmişsə, lakin ödənişi etməli olan üçüncü şəxsi göstərməmişdirsə, onda ödəyici belə şəxsi aksept zamanı göstərə bilər. Belə göstəriş-qeydin olmaması bildirir ki, akseptant ödənişi özü ödəniş yerində etməli idi. Əgər veksəl ödəyicinin yaşayış yerində ödənilməlidirsə, onda ödəyici akseptdə ödənişin həyata keçirilməli olan ünvanını göstərməlidir.

Aksept vasitəsilə ödəyici köçürmə vekseli müəyyən edilmiş müddətə ödəmək öhdəliyini üzərinə götürür. Ödəniş edilmədiyi halda veksəl saxlayan, hətta o, veksəl alan olduqda belə tələbin təqdim edilmə ehtimalına baxmayaraq köçürmə veksələ əsasən akseptanta qarşı birbaşa iddia qaldıra bilər.

Bank veksəl əməliyyatlarından biri də veksəl zəminliyidir. Veksəl dövrüyyəsində aval - veksəl zəminliyi xüsusi rol oynayır. Avalın köməyi ilə köçürmə veksəl üzrə ödəniş tam və ya veksəl məbləğinin bir hissəsi ilə təmin oluna bilər. Bu təminat üçüncü şəxslərə və ya vekseli imzalamış şəxslərdən birinə verilir.

Aval köçürmə vekseldə, alloncda və ya verilmə yeri göstərilməklə ayrı vərəqədə verilir. O, bir qayda olaraq, «aval hesab etmək» sözləri ilə ifadə olunur və avalı verən şəxs tərəfindən imzalanır.¹¹ [6]

Aval üçün ancaq avalist tərəfindən köçürmə vekselin üst səhifəsində edilmiş bir imzanın olması kifayət edir. Lakin bu imza ancaq ödəyici və ya veksəl verən tərəfindən edilməlidir. Avalda onun kimin hesabına verilməsi göstərilməlidir. Avalda belə bir göstərişin olmaması onun veksəl verən tərəfindən verilməsi hesab edilir.

Köçürmə veksəl ödənildikdən sonra avalist zəmanətin kimə verilməsi və ona görə borclu olan şəxslərə münasibətdə köçürmə vekseldən irəli gələn hüquqları əldə edir.

Veksəl üzrə ödəniş müddəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və aşağıdakı hallarda müəyyən olunur:

- ☐ Təqdim edilməklə;
- ☐ Təqdim edildikdən sonra müəyyən vaxta qədər;
- ☐ Tərtib edildikdən sonra müəyyən vaxta qədər;
- ☐ Müəyyən gündə.

Köçürmə vekseldə digər hər hansı bir müddət, eyni zamanda ödənişin ardıcıl müddətləri göstərilə bilməz. Təqdim edilməklə ödəniş olunduğu halda təqdim edilmə günü ödəniş günü hesab olunur. Bu üsul həmişə müəyyən pul məbləğinə malik olmaq istəyən ödəyici üçün əlverişli deyil. Bu zaman veksəl tərtib edildiyi gündən bir il ərzində ödənişə təqdim edilməlidir. Veksəl verən bu müddəti qısalda və ya daha uzunmüddətli edə bilər. Veksəl verən müəyyənləşdirə bilər ki, təqdim etmə müddəti

11- Z.Məmmədov- "Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi", Bakı-2001

üzrə köçürmə veksəl müəyyən edilmiş müddətdən əvvəl ödənişə təqdim edilə bilməz. Belə halda təqdimə üçün müddət bu müddətdən başlayır.

Təqdim edildiyi gündən sonrakı dövrə görə köçürmə veksəl üzrə ödəniş müddəti ya akseptin, ya da protestin tarixi ilə müəyyən olunur. Protest mövcud olmadıqda akseptanta münasibətdə tarix göstərilməmiş aksept akseptə təqdimə üçün nəzərdə tutulmuş müddətin son günü edilmiş hesab olunur. Təqdim edildikdən sonrakı gün göstərilməklə olan veksələdəyici üçün əlverişlidir, ona ödənişə hazırlaşmağa imkan yaradır.

Göstərilən müddətin istifadəsi təqdim edilmənin mühüm günüdür, həmin vaxtdan ödəniş müddəti hesablanmağa başlanır. Təqdimə edilən günü veksələdə dəyəicinin ödənişə razılığı və ya protestin tarixi barədə qeydləri hesab edilir.

Tərtib edildiyi andan bir ay və ya bir neçə ay müddətinə verilmiş köçürmə veksəl üzrə ödəniş müddəti ödəniş edilməli olan ayın müvafiq günündən başlayır. Belə bir ayın müvafiq günü olmadıqda, ödəniş müddəti həmin ayın sonuncu günü başa çatır. Əgər köçürmə veksəl tərtib edildiyi və ya təqdim edildiyi andan yarımaya və ya bir neçə ayın yarısına kimi olan müddətə verilmişdirsə, onda əvvəlcədən tam ay hesablanır. Əgər ödəniş müddəti ayın əvvəlinə, ortalarına və ya sonuna təyin edilmişdirsə, onda bu ifadələrlə ayın biri, onbeşi və son günü hesab olunur. «Səkkiz gün» və ya «on beş gün» ifadələrində bir və ya iki həftə deyil, məhz tam səkkiz və ya onbeş gün olan müddəti bildirir. «Yarımay» ifadəsi onbeş günlük müddət kimi başa düşülür.

Vekselin əsas təyinatı – ödənişin alınmasıdır. Müəyyən gündə, tərtib edildiyi və ya təqdim olunduğu gündən sonrakı müddətə olan köçürmə vekseli saxlayan ya ödənilməli olan günü, ya da növbəti iki gündən birində köçürmə vekseli ödənişə təqdim edilir.

Maliyyəçi xatırlamalıdır ki, dəyici köçürmə vekseli dəyəən zaman ödənişin alınmasına dair veksəl saxlayan tərəfindən qəbz verilməsini tələb edə bilər. Bu zaman veksəl saxlayan ödənişin bir qismini qəbul etməkdən imtina edə bilməz.

Qismən ödəniş edildikdə ödəyici vekseldə belə bir ödəniş barədə qeyd olunmasını və bu barədə qəbzın verilməsini tələb edə bilər.

Veksel saxlayan müddət başa çatmayana kimi köçürmə veksəl üzrə ödənişi qəbul etməli deyildir. Ödəyici indossantların imzalarını deyil, indossamentlərin sıra ardıcılığının düzgünlüyünü yoxlamalıdır.¹² [12]

Əgər köçürmə veksəl ödəniş yeri ilə əlaqəsi olmayan valyuta ilə yazılmışdırsa, onda onun məbləği ödəniş günü başa çatdıqda məzənnə üzrə digər valyuta ilə ödənilə bilər. Əgər borclu ödəniş vaxtını gecikdirmişdirsə, veksəl saxlayan öz mülahizəsi ilə köçürmə vekselin məbləğini ya ödəniş vaxtı başa çatdıqda, ya da ödəniş günü məzənnə üzrə digər valyuta ilə ödənilməsini tələb edə bilər.

Maliyyəçi xarici valyutanın məzənnəsinin Mərkəzi Bankın rəsmi məzənnəsi ilə müəyyən edilməsinə diqqət yetirməlidir. Belə ki, veksəl verən müəyyən edə bilər ki, ödənilməli olan məbləğ vekseldə göstərilən məzənnə ilə hesablanır. Belə ki, veksəl verən müəyyən edə bilər ki, ödənilməli olan məbləğ vekseldə göstərilən məbləqlə hesablanır. Bu qayda veksəl verənin vekseldə göstərilən və müəyyən olunan valyuta ilə ödənişinin həyata keçirilməsinə tətbiq edilmir. Bu hər hansı xarici valyuta ilə səmərəli ödəniş qeydi adlandırılır.

Müəyyən olunmuş vaxtda köçürmə veksəl ödənişə təqdim edilmədiyi halda borclu veksəl saxlayanın hesabına müvafiq hökumətin orqanında veksəl məbləğini depozit qismində daxil edə bilər.

Bank əməliyyatlarının bir forması da vekselin ödənilməməsi və qeyri aksept əməliyyatlardır.

Qeyri-aksept və ya ödəniş edilmədiyi halda iddia verilə bilər. Veksəl saxlayan aşağıdakı hallarda öz iddiasını indossantlara, veksəl verənə və digər borclu şəxslərə qarşı yönəldə bilər:

- ☐ Ödəniş edilmədiyi və ödəniş müddəti başa çatdığı təqdirdə;
- ☐ Ödəniş müddəti başa çatana kimi akseptdən tam və ya qismən imtina edildikdə;

12- . Richard S.Thorn –“Introduction to money and banking”

□ Vekseli aksept edib-etməməsindən asılı olmayaraq ödəyicinin müflisliyi məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmədiyi halda, ödəniş dayandırıldıqda və ya onun əmlakına yönəlmiş cəriməyə nəticəsiz davranış olduqda;

□ Aksept edilməyən veksəl üzrə veksəl verənin müflisliyi halında.

Qeyri-akseptə protest akseptə təqdim edilmə üçün müəyyən edilmiş müddət ərzində həyata keçirilir. Əgər birinci təqdimetmə müddətin son günü edilməli idisə, onda protest sonuncu günü edilə bilər. Müəyyən gündə, tərtib edildiyi və yaxud təqdim edildiyi andan müəyyən tarixə kimi köçürmə vekselin ödənilməməsinə görə protest köçürmə vekselin ödəniş tarixindən sonrakı iki iş günündən birində həyata keçirilməlidir. Qeyri-akseptə protest ödənişə təqdim etməkdən və ödəniş edilməməyə protestdən azad edir.

Müəssisənin maliyyə xidməti nəzərə almalıdır ki, vekseli aksept edib-etməməsindən, həmçinin ödəyicinin əmlakına cərimənin yönəldilməsinə nəticəsiz davranışdan asılı olmayaraq ödəyici ödənişi dayandırdığı halda, veksəl saxlayan ancaq vekseli ödəniş üçün ödəyiciyə təqdim etdikdən və protest verdikdən sonra öz hüquqlarını reallaşdırma bilər. Ödəyicinin vekseli aksept edib-etməməsindən asılı olmayaraq müflisliyi halında, həmçinin akseptə aid edilməyən veksəl üzrə veksəl verənin müflisliyini elan edildikdə, veksəl saxlayanın öz hüquqlarını həyata keçirməsi üçün müflisliyin elan edilməsi barədə məhkəmənin qərar qəbul etməsi kifayət edir.

Veksəl verən, indossant və ya avalist sənədə daxil edilmiş və imzalanmış «gecikməsiz dövrəyə», «protestsız» və s. oxşar qeydlərin köməyi ilə veksəl saxlayanı qeyri-aksept və ödəməmə zamanı repress hüquqlarının həyata keçirməsi üçün protest verməkdən azad edəcəkdir. Bu zaman veksəl saxlayan müəyyən edilmiş müddətdə köçürmə vekseli təqdim etməlidir. Əgər qeyd veksəl verən tərəfindən daxil edilmişdirsə, onda vekseli imzalamış bütün şəxslərə münasibətdə hüquqludur, əgər qeyd indossant və ya avalist tərəfindən daxil edilmişdirsə, onda o ancaq özünə münasibətdə hüquqludur.

Veksel dövriyyəsində iştirak edən şəxslərin hüquq və və vəzifələrinin tənzimlənməsi yollarına nəzər salaq.

Axırıncı indossamentdən sonra surəti çıxarılan kimi əsl sənəddə «buradan indossolamaq» «başlama ancaq surətlər üçün etibarlıdır» və ya digər oxşar qeydlər qoyula bilər. Bundan sonra əsildə qoyulmuş indossament etibarlı hesab edilmir.

Veksel dövriyyəsi üçün iddia müddəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Köçürmə vekseldən akseptə qarşı yaranan iddia tələbi ödəniş günündən üç il müddət keçməklə ödəmə başa çatır. Veksel saxlayanın indossanta və veksel verənə qarşı iddia tələbi müəyyən olunmuş müddətdə edilmiş protest günündən və ya gecikməsiz dövriyyə barədə qeyd mövcud olduğu halda ödəniş günündən sonra bir il başa çatması ilə ödənilir. Indossantın bir-birinə və veksel verənə qarşı iddia tələbi indossant vekseli ödədiyi və ya ona iddia irəli sürüldüyü gündən hesablamaqla altı ay başa çatdıqda ödənilir.

Köçürmə veksel üzrə ödəniş müddəti qeyri-iş gününə düşərsə, onda ancaq ilk növbəti iş günü tələb oluna bilər. Əgər istənilən əməliyyat müəyyən müddət ərzində edilməlidirsə və sonuncu gün qeyri-iş günü müəyyən edilmişdirsə, onda belə müddət yaxın, bitən iş gününə kimi uzadılır. Bitən müddətin gününə düşən qeyri-iş günü müddətdən hesablanır.

2.2 Kommersiya banklarının veksel üzrə girov əməliyyatları.

Vekselin maliyyə aləti kimi ən mühüm funksiyalarından biri də kredit götürülməsi zamanı onun girov kimi istifadə olunmasıdır.

Girov-bu borclunun öhdəliklərin icrasını üzərinə götürdüyü bir vasitədir. Bu öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün borclu tərəfindən girov qoyulmuş əmlak, əşya və digər qiymətliyə ola bilər.

Veksel əmtəə, əşya olduğuna görə o girov predmeti ola bilər. Digər qiymətli kağızlara nəzərən veksel vasitəsilə girov əməliyyatları həyata keçirmək daha asandır. Belə əməliyyatlar qiymətli kağızlar sahiblərinin yenidən qeydiyyatla alınması ilə bağlı deyil. Bu mərhələ ilə onlar uzun qeydiyyatdan azadirlar. Bankda kreditin alınmasında fond bazarında tələbat olan likvid veksellər girov qismində qoyula bilər. Girov vekselləri ilə əməliyyatların keçirilməsi üçün girov qoyan və girov götürən müvafiq müqavilə imzalayırlar. Müqavilədə göstərməlidir ki, hansı vekselləri girov qoyan verir və hansılar girova götürən tərəfindən girova qəbul olunur. Həmçinin müqavilədə girova verilən veksellərin təyinatı da göstərilir.

Müqavilədə girovla təmin edilmiş əsas öhdəliklərin məbləği qeyd olunur. Bura həmçinin – kredit müqaviləsində nəzərdə tutulmuş məbləğin tam həcmi, kreditdən istifadəyə görə faiz ödəmələri, öhdəliklərin pozulmasına görə mümkün cərimə və penyalar, zərərin qarşılanması, əldən çıxmış mənfəətin və girov saxlayanın təxirəsalınmaz xərclərinin əsas öhdəliyi üzrə ödənilməsi daxildir. Yəni kreditin qaytarılmadığı təqdirdə girov qoyulmuş veksel bütün mümkün xərcləri ödəməlidir. Məhkəmə xərcləri də bu xərclərə daxildir.

Tərəflər arasında girov predmetinin dəyəri müqavilənin bağlandığı gün fond bazarında vekselin kotirovkasına uyğun razılaşdırılır. Emitentin etibarlılığından asılı olaraq, girovun dəyəri vekselin bazar dəyərinin 60%-80% ni təşkil edə bilər. Bu

səbəbdən müqavilədə vekselin bazar dəyəri və müqavilənin imzalandığı günə onun girov dəyəri qeyd olunur.¹³ [7]

Girov qoyan girov saxlayana təminat verməlidir ki,ötürülən girov veksəl ona məxsusdur,əslilə doğrudur,heçkimə satılmayıb,qeyri şəxslərin girov predmeti kimi çıxış etmir,mübahisə obyektidə deyil,həbsə altında deyil,heç bir üçüncü şəxsin vekselə dair hüququ yoxdur.

Həmçinin müqavilənin şərtlərinə,vekselin bazar qiymətindən asılı olaraq girovun dəyərinin dəyişdirilməsi haqda əlavə şərtlərlə təsbit edilmiş bəndi də salmaq olar.Müqavilədə girov qoyanın şərtləndirilmiş öhdəliklərə qismən və ya tam əməl etmədiyi təqdirdə,girov saxlayanın girov dəyərindən müəyyən hissədə gəlir götürmək halları da öz əksini tapa bilər.

Vekselin girova ötürülməsi və ya qəbulu sadalanan sənədlərinin mövcudluğu əsasında aparılır:girov müqaviləsi,vekselin qəbul-ötürülmə aktı,saxlanma aktı və s. İndossamentin girov saxlayanın adına rəsmiləşdirilməsi ilə də və ya indossament yazılmadan veksəl girova qəbul oluna bilər.Lakin indossament yazılmadan girova qoyulma məsləhət görülmür,çünki bu halda indossamentin yoxluğu girov saxlayanın işini çətinləşdirə bilər.İndossament özündə “girovlı valyuta” şərtini də ehtiva edə bilər.

Borclu olmayan şəxs vekseli girov qoyan kimi çıxış edə bilər.Müqavilədə başqa cür nəzərdə tutulmadığı təqdirdə vekselin girova qoyulması, onun girov saxlayana ötürülməsi və ya onun notarius depozitinə qoyuması yolu ilə mümkündür.Girova qəbul olunmuş veksəl girovsaxlayanın məsul əməkdaşı tərəfindən ekspertiza olunur.

Girova yalnız o veksellərin götürülməsi məsləhət görülür ki,hansılarda ödənişi girovla təmin olunmuş vekselin yerinə yetirilmə vaxtından sonra gəlir və girova qəbul olunan vekselin digər tələblərinə zidd deyil.

13- M.M.Sadiqov, E.Ə.Balayeva, Ş.Ü.Həmişəyeva –“Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi”, Bakı-2003

Əlbəttə girova bağlanma müddəti daha tez olan vekselləri də qəbul etmək olar. Bu halda müqavilədə müddətin sonunda mümkün əməliyyatların həyata keçirilməsi və əlavə razılıqların rəsmiləşdirilməsi nəzərdə tutulur və ya yeni müqavilə imzalanır.

Bank girova öz veksellərini də qəbul edə bilər, hansı ki əvvəllər digər təşkilatlara verilib və girov qoyan tərəfindən əldə edilib. Vekselin girov qoyulması zamanı rəsmiləşdirilən bütün sənədlər aşağıdakılardır: girov müqaviləsi, qəbul-ötürmə aktı, veksələ görə ödəyicinin maliyyə dayanaqlığını təsvir edən sənədlər və vekselin kopyası “veksellə girov əməliyyatları” adlı qovluqda saxlanılır və veksellərin qeydiyyatı ilə bağlı jurnalda qeyd olunur.

Təşkilat qəbul etdiyi vekseli kassa və ya depozit hesabında saxlayır. Veksellər mədaxil orderləri ilə rəsmiləşdirilir.

Girova xitam verərkən girov vekselin qaytarılması qəbul-ötürmə aktı ilə aparılır. Girov vekselin qaytarılması məxaric orderi vasitəsilə aparılır. Girovsaxlayanın girov veksəl barədə tələblərinin borcluya yönəldilməsi mülki qanunvericiliy tənzimlənir.

Borclunun girovla təmin olunmuş öhdəlikləri yerinə yetirmədiyi təqdirdə aşağıda sadalanan prosedurları həyata keçirə bilər:

- ödəniş vaxtı tamam olana qədər ödəniş almaq,
- girov qoyulmuş veksələ cəza tutulmalarına görə məhkəməyə müraciət edə bilər,

Depozit kimi qəbul edilmiş veksellərin reallaşdırmasından əldə olunan gəlir borclunun öhdəliklərinin bağlanmasına yönəldilir. Gəlirin artıq hissəsi girovqoyana qaytarılır.

Girov qoyanın bəzi hüquq və öhdəlikləri mövcuddur. Girov qoyan girov predmetini tamamilə və ya qismən əvəz edə - dəyişə bilər. Həmçinin girov götürənin yazılı razılığı ilə girov predmetinin yenidən qiymətləndirilməsi də mümkündür. Girov qoyan müqaviləyə aid məlumatların girov götürənə bildirməyə borcludur.

Girov götürənin hüquqlarına gəldikdə:

-girov predmetini girov qoyanın əsas öhdəliklərinin icarsına qədər saxlamaq və girov predmetini girov qoyanın bütün öhdəlikləri yerinə yetirdiyi halda geri qaytarmaq,

-əgər girovun predmetinin reallaşdırılmasından qazanılmış məbləğ, girov predmetinin dəyərindən artıqsa, girov saxlayan aradakı fərqi girov qoyana ödəyir. Məsələn girov götürən müqavilənin bağlanması zamanı girovun dəyərini ucuzlaşdırır, bununlada girovun bazarda realizasiyası zamanı daha çox gəlir əldə edir. Aradakı fərqi girov götürən müqavilədə göstərildiyi halda girov qoyana ödəməlidir. Girov predmeti sığorta olunmur.¹⁴ [27]

Girov qoyulmuş əmlaka cəzanın realizasiya mərhələləri belədir ki, əgər girov götürən müqavilə əsasında girov predmetini realizasiyası haqqında qərarə gəlsə o girov qoyana girov predmeti satışının başlanğıc qiyməti, vaxtı və müddəti haqqında bildiriş göndərməlidir. Əgər bir gün ərzində girov qoyan öz öhdəliklərini yerinə yetirməzsə girov götürən girov predmetinin realizasiyasına başlaya bilər. Girovun realizasiyası məhkəmədən kənar yəni girovun üçüncü şəxsə satılmasıdır.¹⁵ [43]

Girovun xüsusi təşkil olunmuş hərraclarda realizasiyası zamanı girovun ilk satış qiyməti onun müqavilədə göstərilən qiyməti ilə eyni olmalıdır. Hərrac o zaman lazımı qaydada keçirilmiş hesab olunur ki, əgər hərrac və onun keçirilmə nizamı haqqında elan ən azı 3 potensial alıcıya bildirilmiş olsun. Girov qoyan bu halda girovun reallaşdırılmasında köməyini göstərməlidir. Girov qoyulmuş əmlak hərracda ən yüksək qiymət təklif edən şəxsə satılır.

Hərracın elan edildiyi zaman girov qoyanla girov saxlayan arasında olan müqavilənin hüquqi bazası əsasında girov saxlayan öz şərtlərini də satışa daxil eləyə bilər. Bu cür razılaşmaya alqı-satqı müqaviləsi zamanı olan şərtlər daxil edilir.

Təkrar hərracın elan edildiyi zaman girov saxlayan girov predmetini bir hissəni yəni, ilkin satış zamanı gəlirin 10%-dən çox olmayan hissəsini özündə saxlaya bilər. Əgər girov saxlayan öz hüquqlarından istifadə edərək təkrar hərracları elan

14- "İqtisadi elmləri: Nəzəriyyə və Praktika"

15- www.wikipedia.org

olunmasından bir ay müddətə girov predmetinin bir hissəsini özündə saxlamağa qərar verməzsə, müqavilə qüvvədən düşmüş hesab olunur. Bundan başqa müqavilədə fors-major halların baş verə biləcəyi zaman tərəflərin məsələni hansı hal və struktur ilə həll edilməsilə bağlı bənd də öz əksini tapmalıdır.

Repo əməliyyatları qısa müddət ərzində aparılır (5-90 gün). Pulun yoxluğu və vekselin satmaq istənilməməsi ilə həmin vekseli geri almaq şərti ilə kiməsə verib əvəzində pul vəsaiti cəlb etmək bu məsələnin qayəsidir. Məsələn, fima veksələ sahibdir və hələ ki onun realizasiyasını istəmir. Başqa sözlə o veksəl ödənişi bitənə qədər vekseli bazarda realizasiya etmək fikrində deyil. Həmçinin şirkət görülmüş işə görə 1 ay sonra gəlir gözləyir lakin pul ona indi digər görülmüş işlərin xərcini ödəməyə lazımdır. Bu halda şirkət bank ilə möhkəmləndirilmiş tarixlə Repo müqaviləsi bağlayır. Bu müqavilə özündə onu əxz etdirir ki, borclu şəkildə çıxış edən tərəf əvvəlcədən müəyyən edilmiş tarixə vekseli geri almağa məcburdur.

Əgər firma partnyorlarından ona gələcək gəlirin dəqiq vaxtını bilmirsə bu zaman Repo müqaviləsi açıq tarixlə bağlanır. Bu halda firma öz veksellərini istənilən vaxt geri ala bilər.

Əlbəttə Repo müqaviləsi yerinə eyni vekselin alınıb satılması ilə bağlı 2 müqavilədə bağlamaq olar. Onda bütün müddəalar alqı-satqı müqaviləsinin tələblərinə uyğun olmalıdır.

Bank öz portfelində olan qiymətli kağızlarla da Repo əməliyyatları həyata keçirə bilər. Bank burda əldə etdiyi gəliri maliyyə bazarının digər segmentlərində istifadə edə bilər. Məsələn banklararası kredit faizi artıbsa yaxud valyuta almaq sərf edirsə və s. Bu hal onunla əlaqədardır ki, ayın axırında banklararası kredit bazarında faiz yüksək olur. Bu onunla əlaqədardır ki, müəssisə ayın sonunda vergiləri ödəyir və beləliklə banklararası kredit bazarında manat defisiti yaranır. Buna görə əgər bankın portfelində kifayət qədər veksəl varsa o Repo əməliyyatları həyata keçirə bilər.

Repo əməliyyatlarının aparılması zamanı girov veksellə olan əməliyyatların təkrarı aparılır ki, bunlara da veksellərin qəbulu, yoxlanılması, saxlanması və verilməsi aiddir.

Kreditin digər formaları ilə müqayisədə Repo əməliyyatları kreditor üçün daha əlverişlidir,çünki bu halda o,girov təminatında götürülmüş kreditdən fərqli olaraq,təminata verilmiş əmlak üzərində mülkiyyət hüququnu dərhal alır.Kredit müddəti ərzində isə bu əmlak kreditorun ixtiyarında olur.

FƏSİL 3. Müasir dövrdə kommersiya banklarının qiymətli kağızlarla əməliyyatların təkmilləşdirilməsi.

3.1 Azərbaycanda Qiymətli kağızlar bazarının formalaşması istiqamətləri.

Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra daxili və xarici siyasət istiqamətlərini sərbəst müəyyən edərək bazar iqtisadiyyatı yolunu tutmuşdur. Bu baxımdan ölkədə maliyyə bazarının, eləcə də onun tərkib hissəsi olan qiymətli kağızlar bazarının formalaşması yalnız iqtisadi və hüquqi islahatların aparılması yolu ilə mümkün idi. Bu məqsədlə maliyyə-kredit sahəsində həyata keçirilən islahatlar daha çox önəm daşıyırdı. Bu sahədə aparılan islahatlar sayəsində yerli və xarici investisiyaları, müasir texnologiyaları cəlb etmək və müasir idarəetmə təcrübəsindən istifadə etməklə rəqabətə davamlı məhsul istehsal edən müəssisələrin yenidən qurulmasına, yeni iş yerlərinin yaradılmasına və nəticə etibarilə Azərbaycanın iqtisadi qüdrətinin artırılmasına yönəldilmişdir.

Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının yaranması XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Ölkəmizdə ilk səhmlər 1913-cü ildə Bakı Tacir Bankı tərəfindən buraxılmışdır. Bu bankın əsas səhmdarları Azərbaycanın tanınmış sahibkarları - şuranın sədri H.Z.Tağıev, üzvləri M.Ş.Əsədullayev, M.Nağıyev, M.Muxtarov və başqaları olmuşlar. XX əsrin ilk iki onilliyində Bakıda bir sıra səhmdar cəmiyyətləri fəaliyyət göstərmişdir. Bu cəmiyyətlərin əksəriyyəti neft istehsalı, emalı və ticarəti ilə məşğul olurdu. Onlardan "Neft məhsulları səhmdar cəmiyyəti", "Bül-Bülə neft və ticarət səhmdar cəmiyyəti", "Balaxanı-Zabrat neft istehsalı səhmdar cəmiyyəti" və digərlərini qeyd etmək olar. Yeni-Bakı neft emalı zavodunun, "Bakı Tacir Bankı"nın və başqa iri şirkətlərin səhmləri Moskvanın, Sankt-Peterburqun və Rusiyanın digər iri şəhərlərinin fond birjalarında satışa çıxarılırdı. Həmin dövrdə Bakı Tacir Bankı və Bakıda fəaliyyət göstərən digər banklar tərəfindən veksellər və faiz kağızları buraxılmışdır. Veksellərdən ödəniş prosesində və borc münasibətlərinin

formalaşmasında geniş istifadə olunmuşdur. Veksel bazarı Azərbaycan Demokratik Respublikası dövründə də inkişaf etmiş, lakin Sovet hakimiyyəti dövründə məhdudlaşdırılmışdır. Sovet Azərbaycanında bütün MDB məkanında olduğu kimi dövriyyədə olan əsas qiymətli kağız uduşlu dövlət istiqrazları olmuşdur.¹⁶[29]

Ümumiyyətlə, Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının inkişafını 3 mərhələyə bölmək olar:

- 1) I mərhələ, yaranma (1992 – 1995-ci illər);
- 2) II mərhələ, formalaşma (1995 – 2000-ci illər);
- 3) III mərhələ, inkişaf (2000-ci ildən indiki dövrə kimi).

İlkin mərhələdə əsasən qiymətli kağızlar bazarının fəaliyyətinin normativ hüquqi bazası formalaşdırılmış və dövlət tərəfindən bu bazarın normal fəaliyyət göstərməsi üçün bir sıra tədbirlər görülmüşdür.

XX əsrin 90-cı illərindən başlayaraq Azərbaycanda qiymətli kağızlarla fəaliyyət sahəsinə diqqət xeyli artmışdır. Bu dövrdə köhnə qanunvericilik aktları günün tələbinə cavab vermirdi və bir çox iqtisadi islahatları tələb olunan səviyyədə aparmaq mümkün deyildi. Bu səbəbdən qanunvericiliyi təkmilləşdirmək tələb olunurdu.

Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının yaranmasının hüquqi bünövrəsini 1992-ci ildə qəbul edilmiş «Qiymətli kağızlar haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu təşkil edir. Lakin qiymətli kağızlar bazarının real inkişafı 1996-cı ildən başladı.

1991-ci ildə təşkil olunan BAKI Qiymətli Kağızlar Birjası Azərbaycan Respublikasının yeni yaranan qiymətli kağızlar bazarında ilk birja oldu. Bir neçə il sonra 21 iyun 1993-cü ildə qapalı tipli səhmdar cəmiyyəti olan Bakı Banklararası Valyuta Birjası Azərbaycan Respublikasının beş ən iri bankı tərəfindən təsis

16- Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi "Azərbaycan rəqəmlərdə"

edilmişdir. Bu banklar – Azərbaycan Respublikası Milli Bankı, Sənaye – İnvestisiya Səhmdar Kommersiya Bankı, Aqrar-Sənaye Səhmdar Kommersiya Bankı, Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq Bankı və Səhmdar-Kommersiya Banklarıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, 2000-ci ilə kimi, yəni BFB yaranana kimi qiymətli kağızlarla əqdlər məhz Bakı Banklararası Valyuta Birjasının Fond Şöbəsində həyata keçirilirdi.

12 iyun 1994-cü ildə Azərbaycan Respublikası ərazisində səhmdar cəmiyyətlərinin yaradılmasını və fəaliyyətini tənzimlənmək, onların fəaliyyətinə hüquqi təminat verilməsini təmin etmək məqsədilə «Səhmdar cəmiyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edildi. Bu qanuna görə səhmdar cəmiyyəti qapalı, yaxud açıq tipli səhmdar cəmiyyəti formasında yaradıla bilər. Səhmləri yalnız təsisçilər arasında bölüşdürülən və təsisçilərin əksəriyyətinin razılığı ilə özgəninkiləşdirilə bilən cəmiyyət isə açıq tipli səhmdar cəmiyyəti hesab edilir. Qanunda səhmdarların vəzifə və hüquqları, cəmiyyətin fondları və əmlakı, idarəetmə orqanları haqqında maddələr daxil edilmişdir.¹⁷[43]

II mərhələ (1995-2000-ci illər) Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının inkişafının əsas mərhələsi hesab olunmalıdır. Belə ki, bu mərhələdə özəlləşdirmə prosesi başlamış, Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Qısamüddətli İstiqrazları emissiya etməsilə qiymətli kağızlar bazarı real olaraq fəaliyyət göstərməyə başlamış, qiymətli kağızlar bazarının qanunvericilik bazası təkmilləşdirilmiş, «Qiymətli kağızlar haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu dövrün tələblərinə uyğun yeni redaksiyada qəbul edilmiş, qiymətli kağızlar bazarında dövlət tənzimlənməsi orqanı olan Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi (QKDK) yaradılmış və nəhayət müasir tələblərə cavab verən fond birjası fəaliyyətə başlamışdır.

Qiymətli kağızlar bazarının formalaşdırılması sahəsində daha bir mühüm addım 14 iyul 1998-ci il tarixdə qəbul edilmiş «Qiymətli kağızlar haqqında»

17- www.wikipedia.org

Azərbaycan Respublikasının Qanununun qəbul edilməsi hesab oluna bilər. Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında qiymətli kağızların buraxılışı və tədaviyə qaydalarını müəyyən edir, qiymətli kağızlar bazarı iştirakçılarının fəaliyyətini tənzimləyir.

Bu sahədə qəbul edilmiş daha bir normativ sənəd 24 sentyabr 1996-cı ildə «Açıq tipli səhmdar cəmiyyətinə çevrilən dövlət müəssisələrinin səhmlərinin əmək kollektivinə güzəştli satışı haqqında» Əsasnamə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təsdiq edildi.

Qısa müddət sonra 29 noyabr 1996-cı il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən «Dövlət müəssisələrinin səhmdar cəmiyyətinə çevrilməsi qaydaları haqqında» Əsasnamə təsdiq edildi. Əsasnamə dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin Dövlət Proqramının həyata keçirilməsini məqsədini daşıyır və həmin Proqramda özəlləşdirilməsi nəzərdə tutulan müvafiq dövlət müəssisələrinin səhmdar cəmiyyətlərinə çevrilməsinin qaydalarını müəyyən edirdi.

14 may 1997-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən «Dövlət özəlləşdirmə opsiionları haqqında», «İxtisaslaşdırılmış çek investisiya fondları haqqında», «Milli Depozit sistemi haqqında» və «Dövlət müəssisələrinin səhmdar cəmiyyətlərinin və ixtisaslaşdırılmış çek investisiya fondlarının səhmdarlarının reyestrinin aparılması qaydaları haqqında» Əsasnamələrin təsdiq edilməsi barədə Fərmanlar, 16 may 1997-ci ildə isə «Özəlləşdirmə prosesində ixtisaslaşdırılmış çek investisiya fondlarının formalaşdırılmasına yönəldilməli olan dövlət müəssisələrinin çevrilməsi nəticəsində yaradılan səhmdar cəmiyyətlərinin səhmləri barədə» Fərman imzalandı.

Qiymətli kağızlar bazarının fəaliyyəti inkişaf etdikcə, onun dövlət tərəfindən tənzimlənməsi məsələsi meydana çıxdı. Bu vəzifəni bu vaxta kimi xüsusi dövlət tənzimlənməsi orqanının olmadığı üçün Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı həyata keçirirdi. Məhz buna görə də ölkə başçısı tərəfindən 1999-cu ilin dekabrında iməsələsi meydan verdiyi Fərman dünya maliyyə təşkilatları, xarici sərmayədarlar və şirkətlər tərəfindən yüksək dəyərləndirilmişdir. 26 iyul 1999-cu il tarixində

«Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsinin (QKDK) fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanının imzalanması ilə ölkədə mütəşəkkil qiymətli kağızlar bazarının formalaşmasında çox mühüm rol oynamışdır.

Yaxın gələcəkdə Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının əsas inkişaf perspektivləri aşağıdakılar olacaqdır:

- Kapitalın təmərküzləşməsi və mərkəzləşməsi;
- Bazarın beynəlmilləşməsi və qloballaşması;
- Ticarət arxitekturası infrastrukturunun təkmilləşdirilməsinə;
- Qiymətli kağızlar bazarında qiymətli kağızlara olan tələbin artırılması, eləcə də təklifin stimullaşdırılması;
- Beynəlxalq, eləcə də bütün tələblərə cavab verən milli maliyyə hesabatlılığı standartlarının birgə istifadə edilməsini özündə əks etdirən korporativ idarə etmə standartlarının inkişaf etdirilməsi;
- Maliyyə vasitəçilərinin institutsional baxımından təkmilləşdirilməsi və potensialının artırılması;
- Qabaqcadan xəbərdarlıq sistemi infrastrukturunu yaratmaq məqsədilə tənzimləyici orqanın potensialının təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi;
- Treyninqlər və məlumatlandırma fəaliyyətinin genişləndirilməsi;
- Digər kapital bazarları ilə qarşılıqlı əlaqə.

2014-cü ilərzində qiymətli kağızlar bazarının artım tempi ölkə iqtisadiyyatının inkişaf dinamikasını bir neçə dəfə üstələyən tendensiya nümayiş etdirmiş, bazarda pozitiv kəmiyyət göstəriciləri ilə yanaşı önəmli keyfiyyət dəyişiklikləri müşahidə olunmuşdur. Belə ki, qiymətli kağızlar bazarında əməliyyatların həcmi 2014-cü il ərzində ötən il illə müqayisədə 50 faiz artaraq 13,2 milyard manat təşkil etmişdir ki, bu da Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının formalaşdığı dövrdən bəri qeydə alınan ən yüksək göstəricidir. Həmçinin, hesabat dövrü ərzində bazarın korporativ

qiymətli kağızlar sektoru yüksək artım tempi nümayiş etdirərək Azərbaycanın qiymətli kağızlar bazarının dövlət tənzimlənməsinin başladığı dövrdən etibarənən yüksək həddə çatmış, korporativ qiymətli kağızlar sektorunun bazar payı ilk dəfə olaraq 50 faizi ötmüş, ilk dəfə olaraq iri regional layihələrin korporativ qiymətli kağızlar bazarı vasitəsilə maliyyələşməsi və qiymətli kağızlar bazarında törəmə alətlər ilə ticarət əməliyyatları həyata keçirilmişdir. ¹⁸[28]

2014-cü il ərzində şirkətlərin qiymətli kağızlar bazarı vasitəsilə maliyyələşməsi və qiymətli kağızların təkrar ticarətində əhəmiyyətli canlanma müşahidə olunmuş, bazarın hər iki segmentində Azərbaycan qiymətli kağızlar bazarı tarixinin ən yüksək həddi qeydə alınmışdır. Belə ki, qiymətli kağızlar bazarının ilkin bazarında baş tutmuş əqdlərin sayı ötən il ilə müqayisədə 37 faiz, həcmi isə 3 dəfə artaraq 3,6 milyard manat, təkrar bazar ticarəti üzrə əməliyyatların həcmi ötən il ilə müqayisədə 26 faiz artaraq 9,6 milyard manat təşkil etmişdir. Eyni zamanda, 2014-cü il ərzində həyata keçirilən əməliyyatların 98 faizi müştəşkil bazarda baş tutmuşdur ki, bu da 2009-cu ildən bəri qeydə alınmış ən yüksək göstəricidir.

QİYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARI ÜZRƏ MÜQAYISƏLİ GÖSTƏRİCİLƏR					
Qiymətli kağızların növləri	2014-cü il		2013-cü il		Məbləğ üzrə fərq
	Əqdləri n sayı	Məbləğ (AZN)	Əqdləri n sayı	Məbləğ (AZN)	
KORPORATİV QİYMƏTLİ KAĞIZLAR	6 534	4 737 505 901	4 749	1 736 888 767	2,7 dəfə
İlkin bazar	770	3 312 683 938	463	769 112 114	4,3 dəfə
Təkrar bazar	5 764	1 424 821	4 286	967 776 653	47%

18- "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi bankı" Statistik bülleten

		964			
DÖVLƏT QİTMƏTLİ KAĞIZLARI	421	4 156 582 849	757	7 087 500 660	-41%
İlkin bazar	78	238 366 093	156	397 877 589	-40%
Təkrar bazar	343	3 918 216 756	601	6 689 623 070	-41%
TÖRƏMƏ QİYMƏTLİ KAĞIZLAR	29 779	4 299 420 507	-	-	-
Təkrar bazar	29 779	4 299 42050 7	-	-	-
QİYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARI	36 734	1319350925 7	5 506	8 824 389 427	50%
İlkin bazar	848	3 551 050 030	619	1 166 989 704	3 dəfə
Təkrar bazar	35 886	9 642 459 227	4 887	7 657 399 723	26%

Hesabat dövrü ərzində özəl və dövlət sektoru şirkətlərinə regional layihələrin qiymətli kağızlar bazarı vasitəsilə maliyyələşməsi, həmçinin korporativ alətlərlə təkrar ticarətin artması nəticəsində bazarın korporativ qiymətli kağızlar segmentində əqdlərin sayı və əməliyyatların həcmində yüksək tempəli artım müşahidə olunmuşdur. Belə ki, 2014-cü il ərzində korporativ qiymətli kağızlar bazarında əqdlərin sayı ötən il ilə müqayisədə 38 faiz, həcmi isə 2,7 dəfə artaraq 4,7 milyard manat təşkil etmişdir ki, buda qiymətli kağızlar bazarının korporativ sektorunda Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının formalaşdığı dövrdən bəri qeydə alınmış ən yüksək göstəricidir. Korporativ qiymətli kağızlar sektorunda son illər ərzində müşahidə olunan sürətli artımı artıq bütövlükdə qiymətli kağızlar bazarının

strukturuna da təsir etmişdir. Belə ki, 2014-cü il ərzində korporativ qiymətli kağızlar sektorunun bütövlükdə bazar payı törəmə maliyyə alətləri istisna olmaqla isə 53%, törəmə maliyyə alətləri daxil olmaqla isə 36% təşkil etmişdir ki, Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarı tarixində qeydə alınan rekord göstəricidir.

KORPORATİV QIYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARI					
QIYMƏTLİ KAĞIZLARIN NÖVLƏRİ	2014-cü il		2013-cü il		Məbləğ üzrə fərq (%)
	Əqdlərin sayı	Məbləğ (AZN)	Əqdlərin sayı	Məbləğ (AZN)	
KORPORATİV QIYMƏTLİ KAĞIZLAR	6 534	4 737 505 901	4 749	1 736 888 767	2,7 dəfə
Səhmlər	6 033	1 279 438 125	4 405	573 204 618	2,2 dəfə
Səhm (ilkin bazar)	661	1 137 879 086	352	424 714 981	2,7 dəfə
Səhm (təkrar bazar)	5 372	141 559 039	4 053	148 489 637	-5%
Korporativ istiqrazlar	501	3 458 067 777	344	1 163 684 149	3 dəfə
Korporativ istiqrazlar (ilkin bazar)	109	2 174 804 852	111	344 397 133	6,3 dəfə
Korporativ istiqrazlar (təkrar bazar)	392	1 283 262 925	233	819 287 016	57%

2014-cü il ərzində real sektor təmsilçilərinin və maliyyə institutlarının fond bazarı vasitəsilə öz kapitallarını artırmaq təşəbbüsləri korporativ qiymətli kağızlar bazarının səhm segmentində əməliyyatların sayının 37 faiz, həcmnin isə 2,2 dəfə artaraq 1,3 milyard manat təşkil etməsinə səbəb olmuşdur ki, bu da Azərbaycanda

qiymətli kağızlar bazarının təşəkkül tapdığı dövrdən etibarənqeydə alınmış ən yüksək göstəricidir. Belə ki, səhmlərin ilkin bazarının ən aktiv iştirakçıları olan kommersiya banklarına qarşı kapital tələblərinin sərtləşdirilməsi fonunda bankların, eləcə də real sektor təmsilçilərininsəhm bazarı vasitəsi iləməliyyələşməsinin aktivləşməsi nəticəsində səhmlərin ilkin bazarında əməliyyatların sayı ötən il ilə müqayisədə 1,9 dəfə, həcmi isə 2,7 dəfə artaraq 1,1 milyard manata çatmışdır. Eyni zamanda, səhmlərin təkrar bazar ticarətində hesabat dövrü ərzində əməliyyatların sayı ötən il ilə müqayisədə 32 faiz, həcmi isə ortalama aylıq 2,3 dəfə artaraq 141,6 milyon manata yüksəlmiş və bu növ alətlərlə ortalama günlük ticarətin həcmi 592 min manat təşkil etmişdir.¹⁹[8]

Hesabat dövrü ərzində Azərbaycan İpoteka Fondunun (AİF) təminatlı istiqrazlarının təkrar ticarətinin aktivləşməsi və bununla yanaşı beynəlxalq əhəmiyyətli layihələrin fond birjası vasitəsilə maliyyələşməsikorporativ istiqrazlar bazarının yüksək artım dinamikasını təmin etmiş və bazarın bu seqmentindəAzərbaycan qiymətli kağızlar bazarıtarixininənyüksək həddiqeydə alınmışdır. Belə ki, korporativ istiqrazlar bazarında əməliyyatların sayıötən il ilə müqayisədə 46 faiz, həcmi isə 3 dəfə artaraq3,5 milyard manat təşkil etmişdir. Artım korporativ istiqrazlar bazarının hər 2 seqmentində müşahidə olunmuşdur. Belə ki, hesabat dövrü ərzində 2,2milyard manatlıq korporativ istiqraz yerləşdirilmiş, 1,3 milyard manatlıq korporativ istiqrazların təkrar ticarəti baş tutmuşdur ki, bu da ötən il ilə müqayisədə müvafiq olaraq 6,3 dəfə və 57faiz çoxdur.Hesabat dövrü ərzində peşəkar iştirakçılar tərəfindən13maliyyə aləti üzrə marketmeyker fəaliyyətinin həyata keçirilməsi bu növ qiymətli kağızların təkrar bazarında likvidliyin təmin olunmasına pozitiv təsir göstərmişdir.

2014-cü ilərzində korporativ istiqrazlar bazarının ən likvid aləti olan AİF istiqrazları iləticarətin həcmi ötən il ilə müqayisədə 47faiz artaraq 1,1milyard

19- "Azərbaycanın statistik göstəriciləri"

manataçatmışdır ki, bu da qiymətli kağızlar bazarında AİF istiqrazlarının ticarətinə başlanıldığı dövrdən bəri qeydə alınmış ən yüksək göstəricidir. Belə ki, hesabat dövrü ərzində 40,2 milyon manat həcmində AİF istiqrazı yerləşdirilmiş, bu alətlərin təkrar bazar ticarəti isə ötən il ilə müqayisədə 53 faiz artaraq 1,1 milyard manat təşkil etmişdir.

Hesabat dövrü ərzində repo və əks repo əməliyyatlarının həcmnin 46 faiz azalması nəticəsində bütövlükdə dövlət qiymətli kağızlar bazarı segmenti 41 faiz azalaraq 4,2 milyard manat təşkil etmişdir. Lakin repo əməliyyatları istisna olmaqla dövlət qiymətli kağızlar bazarının ilkin və təkrar bazar segmentlərində də canlanma müşahidə olunmuşdur. Belə ki, repo və əks repo əməliyyatları istisna olunmaqla 2014-cü il ərzində dövlət qiymətli kağızlar sektoru ötən il ilə müqayisədə 29 faiz artaraq 615 milyon manat təşkil etmişdir.

DÖVLƏT QIYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARI					
QIYMƏTLİ KAĞIZLARIN NÖVLƏRİ	2014-cü il		2013-cü il		Məbləğ üzrə fərq (%)
	Əqdlərin sayı	Məbləğ (AZN)	Əqdlərin sayı	Məbləğ (AZN)	
DÖVLƏT QIYMƏTLİ KAĞIZLARI	421	4 156 582 849	757	7 087 500 660	-41%
Dövlət istiqrazları	48	107 908 649	65	134 605 780	-20%
Dövlət istiqrazları (ilkin bazar)	31	80 311 321	51	98 048 952	-18%
Dövlət istiqrazları (təkrar bazar)	17	27 597 328	14	36 556 828	-25%
Mərkəzi Bankın notları	76	507 865 060	109	343 784 250	48%
Mərkəzi Bankın notları (ilkin bazar)	47	158 054 772	105	299 828 638	-47%

Mərkəzi Bankın notları (təkrar bazar)	29	349 810 288	4	43 955 612	8 dəfə
Repo/əks-repo	297	3 540 809 140	583	6 609 110 630	-46%
Korporativ istiqrazlar (repo/əks-repo)	46	192 740 357	0	0	-
Dövlət istiqrazları (repo/əks-repo)	2	2 005 474	9	12 189 617	-84%
Mərkəzi Bankın notları (repo/əks-repo)	249	3 346 063 308	574	6 596 921 014	-49%

2014-cü ilin mart ayı ərzində Maliyyə Nazirliyi tərəfindən xarici bazarlarda ilk dəfə olaraq 1,25 milyard manat həcmində avroistiqraz yerləşdirilməsi uğurla baş tutmuşdur. Avroistiqrazlara 160-dan çox ölkənin institusional investorları tərəfindən böyük maraq göstərilmiş və avroistiqrazlara olan tələbat təklifdən 4 dəfə artıq olmuşdur. Bununla yanaşı, hesabat dövrü ərzində yerli bazarda 80,3 milyon manat həcmində qiymətli kağızlar bazarının ən aşığı riskə malik olan ələtləri yerləşdirilmiş, bu növ ələtlərin təkrar bazar ticarəti isə 27,6 milyon manat həcmində olmuşdur. Hesabat dövrü ərzində Maliyyə Nazirliyi nisbətən uzunmüddətli borclanma strategiyasına üstünlük vermiş və nəticədə yerləşdiriləndə dövlət istiqrazlarını 76,2 faizini ortamüddətli istiqrazlar təşkil etmişdir. Bütövlükdə, son illər ərzində ölkə iqtisadiyyatının nümayiş etdirdiyi maliyyə dayanıqlılığı, eləcə də strateji valyuta ehtiyatlarının sürətlə artması fonunda dövlət qiymətli kağızları üzrə orta gəlirlilik göstəricilərində əvvəlki illərdə olduğu kimi azalma müşahidə olunmuşdur. Belə ki, ötən il ilə müqayisədə orta gəlirlilik qısamüddətli dövlət istiqrazları üzrə 0,24 faiz, uzunmüddətli dövlət istiqrazları üzrə isə 0,05 faiz bəndi azalmışdır.²⁰[26]

20- . “Maliyyə və Uçot”

2014-cü il ərzində Mərkəzi Bankın qiymət stabilliyinin təmin olunması funksiyası çərçivəsində həyata keçirdiyi sterilizasiya əməliyyatları notlar və onlarla aparılan repo əməliyyatlarını dinamikasında özünü qabarıq şəkildə büruzə vermişdir. Belə ki, hesabat dövrü ərzində Mərkəzi Bankın notlarını yerləşdirilməsinin ötən il ilə müqayisədə 47 faiz azalaraq 158,1 milyon manat təşkil etməsinə baxmayaraq, bu növ alətlərin təkrar bazar ticarəti 8,0 dəfə artaraq 349,8 milyon manat təşkil etmiş, bütövlükdə not bazarı 48 faiz artaraq 507,9 milyon manata çatmışdır. Hesabat dövrü ərzində Mərkəzi Bankın notları üzrə orta gəlirlilik 1,01 faiz təşkil etmişdir ki, bu da ötən il ilə müqayisədə 0,20 faiz bəndi aşmışdır.²¹[27]

Dövlət qiymətli kağızları üzrə orta gəlirlilik		
	2014-cü il	2013-ci il
Qısamüddətli dövlət istiqrazları	1,63%	1,87%
Uzunmüddətli dövlət istiqrazları	4,50%	4,55%
Mərkəzi Bankın notları	1,01%	1,21%

2014-cü il ərzində 3,5 milyard manat həcmində repo/əks-repo əməliyyatları baş tutmuşdur ki, bu da ötən il ilə müqayisədə 46 faiz azdır. Hesabat ilinin birinci rübündə nəticə olaraq qiymətli kağızlar bazarında ilk dəfə olaraq korporativ istiqrazlarla repo/əks-repo əməliyyatları həyata keçirilməsinə start verilmişdir.²²[40]

21- “İqtisadi elmləri:Nəzəriyyə və Praktika”

22- www.cbar.az

TÖRƏMƏ QİYMƏTLİ KAĞIZLAR BAZARI					
QİYMƏTLİ KAĞIZLARIN NÖVLƏRİ	2014-cü il		2013-cü il		Məbləğ üzrə fərq (%)
	Əqdlərin sayı	Məbləğ (AZN)	Əqdlərin sayı	Məbləğ (AZN)	
TÖRƏMƏ QİYMƏTLİ KAĞIZLARI	29 779	4 299420507	-	-	-
Əmtəə əsaslı törəmə qiymətli kağızlar	2 992	204686236	-	-	-
Valyuta əsaslı törəmə qiymətli kağızlar	26 787	4 094 734 271	-	-	-

2014-cü il ərzində ilk dəfə olaraq qiymətli kağızlar bazarının mütəşəkkil ticarət təşkilatçısı olan Bakı Fond Birjasında fərdi və institusionalinvestorlar üçün likvidliyi müvafiq marketmeykerlər tərəfindən təmin olunmaq şərti ilə valyuta və əmtəə əsaslı törəmə maliyyə alətlərinin ticarəti məqsədilə yeni ticarət platforması istifadəyə verilmişdir. Hesabat dövrü ərzində sözügedən platforma üzərindən ümumi məbləği 204,7 milyon manat olan əmtəə əsaslı və ümumi dəyəri 4,1 milyard manat olan valyuta əsaslı törəmə qiymətli kağızlarla ticarət əməliyyatları həyata keçirilmişdir ki, nəticə də törəmə qiymətli kağızlar bazarının həcmi 4,3 milyard manat təşkil etmişdir.

2014-cü il ərzində qeyri-investisiya alətləri olan ipoteka kağızları və veksellərin buraxılışı və qiymətli kağızlarla girovun qeydiyyatı fəaliyyəti davam etmişdir. Belə ki, Azərbaycan İpoteka Fondunun vəsaitləri hesabına ipoteka kreditlərinin verilməsi ilə əlaqədarhesabat dövrü ərzində 2 709 ədəd ipoteka kağızı dövlət qeydiyyatına alınmış, 2 833 ədəd ipoteka kağızının əlavə qeydiyyatı baş tutmuşdur. Eyni zamanda hesabat dövründə 39 milyon manat məbləğində 72 veksəl

buraxılışı dövlət qeydiyyatına alınmışdır ki, bu da ötən ilin müvafiq göstəricisindən məbləğ üzrə 60 faiz çoxdur.

Bazar infrastrukturunu üzrə göstəricilər

Fəaliyyət növü üzrə qüvvədə olan lisenziyalar	2014-cü il	2013-cü il
Broker fəaliyyəti	14	15
Diler fəaliyyəti	14	14
Aktivlərin idarə olunması fəaliyyəti	3	1
Klirinq fəaliyyəti	2	2
Depozitar fəaliyyəti	3	3
Reyestr saxlayıcı fəaliyyəti	2	2
Fond birjası fəaliyyəti	1	1
Cəmi	39	38

3.2 Kommersiya banklarının Bakı fond birjasında həyata keçirdiyi əməliyyatlarının təkmilləşdirilməsi.

Fond birjası - qapalı səhmdar cəmiyyəti formasında yaradılan, öz üzvləri arasında qiymətli kağızlarla ticarəti təşkil edən və bağlanmış əqdlərin icrasını təmin edən qiymətli kağızlar bazarının peşəkar iştirakçısıdır. Fond birjası qiymətli kağızlar bazarında ticarətin təşkilatçısı kimi, depozitari fəaliyyəti və qarşılıqlı öhdəliklərin müəyyən edilməsi (kliring) fəaliyyəti, istisna olmaqla digər fəaliyyət növləri ilə məşğul ola bilməz.

Fond birjasının funksiyaları aşağıdakılardır: ²³ [44]

- Birja şəxsi yığımları səfərbər etməyə və onları qiymətli kağızlarla əməliyyatlar vasitəsilə uzun müddətli kapital qoyuluşlarına çevirməyə imkan yaradır.
- Birjada tədavül edən qiymətli kağızların qiymətləndirilməsi, qeydiyyatdan keçirilməsi və məzənnə bülletenlərində dərc edilməsi. ²⁴ [40]
- Yenidən bölüşdürmə.
- Ən nəhayət, birja nəzarət səhm paketlərinin formalaşdırılması yolu ilə kapitalın mərkəzləşdirilməsinin sürətləndirilməsində mühüm rol oynayır.

Fond birjasının hüquq və vəzifələri bunlardır:

–Fond birjası ticarət salonunda əqdlərin bağlanması, əqdlər üzrə hesablaşmaların və uçotun qaydasını işləyib hazırlayır və təsdiq edir.

23- bfb.az

24- www.cbar.az

– Fond birjası:

- onun üzvlərinin birja əqdlərində iştirakı üçün aldıkları haqdan fond birjasının xeyrinə ayırmaların;

- fond birjası tərəfindən göstərilən xidmətlərə görə fond birjası üzvlərinin verdikləri qəbul və üzvlük haqlarının və başqa ödəmələrin;

- fond birjasının nizamnaməsinin, onda ticarət qaydalarının və fond birjasının digər daxili sənədlərinin tələblərinin pozulmasına görə ödənilən cərimələrin miqdarlarını və yığılması qaydasını müəyyən edir.

– Fond birjası birjada tədavülə buraxılmış qiymətli kağızların siyahıya daxil edilməsi (listinq) və siyahıdan çıxarılması (delistinq) üsulunu müəyyən edilmiş qaydada müstəqil müəyyən edir.

– Fond birjası, onun üzvlərinə əqdlərin aparıldığı yer və vaxt haqqında, birjada tədavülə buraxılmış qiymətli kağızların siyahısı və qiymətləri (kotirovkası) haqqında borcludur.

– Fond birjasının onun üzvləri tərəfindən birja əqdləri bağlanmasına görə yığılan haqqın həcmi müəyyən etmək hüququ yoxdur.

– Yerləşdirmə və tədavül prosesində emissiya prosedurunun keçmiş qiymətli kağızlar fond birjasında tədavülə buraxılır,

Fond bazarının tənzimlənməsi tənzimlənmə funksiyalarını yerinə yetirmək üçün səlahiyyətli olan təşkilatlar və ya dövlət tərəfindən həyata keçirilir. Bu baxımdan bazarın tənzimlənməsi 3 yanaşma ilə səciyyələnir:

- bazar fəaliyyətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi;

- bazarın peşəkar iştirakçılar tərəfindən tənzimlənməsi və ya özünü tənzimləmə;

- ictimai fikir əsasında tənzimlənmə.

Fond bazarının tənzimlənməsi prosesi aşağıdakı məqsədləri nəzərdə tutur:

- bazar intizamının saxlanması və bütün bazar iştirakçıları üçün normal iş şəraitinin yaradılması;

- bazar iştirakçılarının cinayətkar ünsürlərin xoşagəlməz hərəkətlərindən mühafizəsi;

- tələb - təklif əsasında açıq və sərbəst qiymətkoyma prosesinin təmin olunması;

- tələbat olan hallarda yeni bazarın yaradılması;

- peşəkar bazar iştirakçılarının seçilməsi;

- bazar fəaliyyəti üçün qəbul olunmuş norma və qaydalara bütün bazar iştirakçıları tərəfindən riayət edilməsinə nəzarətin təşkili;

- bazarda qəbul edilmiş norma və qaydalardan kənaraçıxma halları üçün cəza tədbirləri sisteminin yaradılması.

Fond bazarının tənzimlənməsi müəyyən prinsiplər əsasında həyata keçirilir:

- birja və birjadankənar bazarın iştirakçılarına münasibətdə tənzimlənməyə yanaşmanın bölüşdürülməsi;

- birja ticarətinin açıqlığı və birja məlumatlarına müraciətin təmin olunması;

- xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsinin və onların qiymətlərinin aşağı salınmasının obyektiv mexanizmini tətbiq etməklə rəqabətin təmin olunması;

- beynəlxalq tənzimlənmə sisteminin tətbiq olunması;

- birja fəaliyyətinin tənzimlənmə funksiyalarının dövlət və qeyri – dövlət təşkilatları arasında optimal bölüşdürülməsi.

- Fond bazarının tənzimlənməsi dövlət tərəfindən normativ sənədlər və dövlət orqanları tərəfindən həyata

- keçirilir. Bu tənzimlənmə iki formada aparılır:

- birbaşa və ya inzibati tənzimlənmə;

- dolaylı və ya iqtisadi tənzimlənmə.

- Birbaşa tənzimlənmə aşağıdakı kimi aparılır:

- dövlət tərəfindən birja fəaliyyətilə əlaqədar qanunların qəbul olunması;

- bazar iştirakçılarının qeydiyyatı;

- birja bazarında professional fəaliyyətin lisenziyalaşdırılması;

- bazar intizamının və qayda – qanunlarının riayət olunmasına kömək etmək.

- Dövlət tərəfindən dolayı tənzimlənmə onun sərəncamında olan kapital və iqtisadi vasitələrlə aşağıdakı

- kimi həyata keçirilir.

- vergiqoyma sistemi (vergi dərəcələri, vergi güzəştləri və ya vergidən azad olmalar);

- pul siyasəti (faiz dərəcələri, minimal əmək haqqı və s.);

- dövlət kapitalı (dövlət büdcəsi, büdcədən kənar fondların maliyyə resursları və s.);

- dövlət mülkiyyəti və resursları (dövlət müəssisələri, təbii resurslar və torpaq).

Birja prosesi bir neçə mərhələni əhatə edir. Alıcı üçün mərhələlər bunlardır:

- Alqı sifarişlərinin tərtibi və qeydiyyatı;

- Sifarişlərin birja satışlarına çıxarılması və onların icrası;

- Əqdlərin qeydiyyatı və onlar üzrə hesablaşmalar.

Satıcı üçün mərhələlər bunlardır:

- Listing;

- Satqı sifarişlərinin tərtibi və qeydiyyatı;

- Sifarişlərin birja satışlarına çıxarılması və onların icrası;

- Əqdlərin qeydiyyatı və onlar üzrə hesablaşmalar;

- Qiymətli kağızların təqdim edilməsi.

Fond birjasının təşkili və fəaliyyətinə dair əsas tələblər:

- Fond birjası qapalı tipli səhmdar cəmiyyəti formasında yaradılır.

- Fond birjasının nizamnamə fondunun minimum məbləği 5 mlrd. manat həcmində müəyyən edilir.

- Fond birjası adi adlı səhmlərdən başqa digər qiymətli kağızlar buraxa bilməz.

- Fond birjası yalnız birja üzvləri arasında ticarəti təşkil edir.

Qiymətli kağızlar bazarının digər iştirakçıları birjada yalnız birja üzvlərinin vasitəsi ilə əməliyyatlar apara bilərlər.

İstisna qaydasında Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı birja üzvü olmadan birja ticarətində iştirak edə bilər.

- Fond birjası qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alındıqdan və QKDK-dan fond birjası fəaliyyətinə xüsusi razılıq (lisenziya) aldıqdan sonra fond birjası fəaliyyətini həyata keçirə bilər.

- Fond birjası qüvvədə olan qanunvericiliyə və QKDK tərəfindən təsdiq edilmiş qiymətli kağızlar bazarında peşəkar iştirakçıların fəaliyyətini tənzimləyən normativ hüquqi aktlara, uyğun olaraq fəaliyyətini təşkil edir və qiymətli kağızlar bazarında ticarətin təşkilatçısı kimi birjanın daxili qaydalarını qəbul edir.

BFB 2000-ci ilin fevral ayının 15-də 18 səhmdar tərəfindən təsis edilmişdir. Səhmdarlar qismində Azərbaycanın iri bankları və maliyyə institutları, habelə İstanbul Fond Birjası çıxış edirlər. BFB-də ilk alqı-satqı 2000-ci ilin sentyabr ayının 1-də keçirilib. BFB 1999-cu ildə Azərbaycan-da qiymətli kağızlar bazarının formalaşdırılması və tənzimlənməsi məqsədilə yaradılmış Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsinin təşkilatı dəstəyi ilə yaradılıb. Bakı Fond Birjası (BFB) - qapalı səhmdar cəmiyyəti formasında yaradılmış və fəaliyyət göstərən kommersiya təşkilatıdır. BFB 15 fevral 2000-ci ildə təsis edilmişdir. BFB-nin yaradılmasında əsas məqsəd ölkədə mütəşəkkil fond bazarının formalaşdırılması olmuşdur.

Hazırda BFB-nin sıralarında İstanbul Fond Birjası da olmaqla 18 səhmdarı vardır. Birjanın üzvləri banklar, investisiya fondları, broker firmaları kimi təşkilatlar və qiymətli kağızlar bazarında peşəkar fəaliyyətlə məşğul olan şəxslərdir.

BFB aşağıdakı lisenziyalara malikdir:

- fond birjası fəaliyyəti üzrə lisenziya (AR QKDK tərəfindən 2000-ci il 21 iyul tarixində verilmişdir, AB 044100 nömrəli, müddətsiz)
- depozitar fəaliyyəti üzrə lisenziya (AR QKDK tərəfindən 2000-ci il 25 iyul tarixində verilmişdir, AB 044124 nömrəli, müddətsiz)

- klirinq fəaliyyəti üzrə lisenziya (AR QKDK tərəfindən 2007-ci il 18 dekabr tarixində verilmişdir, 001376 nömrəli, 5 illik)

BFB korporativ qiymətli kağızlar üzrə ticarət və hesablaşma (klirinq) əməliyyatlarını həyata keçirir. Dövlət qiymətli kağızlarının (AR Maliyyə Nazirliyinin dövlət qısamüddətli istiqrazları (DQİ) və AR Mərkəzi Bankının Notları) ilkin və təkrar bazarı üzrə ticarət, depozitar və klirinq əməliyyatları bütünlüklə BFB-da icra edilir.

BFB-nin səhmdarları:

• Unibank	• Rabitəbank
• AzərbaycanınBeynəxalq Bankı	• Global Securities
• Standart Capital	• Atabank
• Capital Management	• Bank of Baku
• Bank Kapital	• İstanbul Fond Birjası

BFB-nin brokerləri

Azəriqazbank

Atabank

Capital Management

Rabitəbank

Standard Capital

Unibank

BFB-nin əsas funksiyaları Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş bütün növ qiymətli kağızlar üzrə alqı-satqının təşkil olunmasından ibarətdir.

BFB-da dövriyyədə olan alətlər və həyata keçirilən əməliyyatlar:

- Dövlət qısamüddətli istiqrazlar

- Notlar
- Səhmlər
- Korporativ istiqrazlar
- Alqı-satqı
- Blokləşdırma
- Repo əməliyyatları

BFB-nin ümumi tendensiyaları:

- Milli Bankın notlarının yerləşdirilməsinin davam etməsi
- DQİV üzrə ticarətin yenidən təşkili
- Dövlət qiymətli kağızlarının gəlirliliyinin yüksəlməsi
- Repo əməliyyatlarının aktivləşməsi
- Milli Bank tərəfindən notlar bazarının likvidliyinin təmin olunması məqsədilə gündəlik kotirovkaların təyin olunması
- Bank səhmlərinin yerləşdirilməsinin davam etməsi
- Korporativ istiqraz bazarının bərpası

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində yeni aktualıq qazanmış maliyyə institutlarından biri də banklardır. Banklar tədavül sferasında fəaliyyət göstərir, mühüm vəzifələr yerinə yetirir və o xalq təsərrüfatının sahələrinin, bütövlükdə isə təkrar istehsal prosesin inkişafında əvəzedilməz rol oynayır. Bu mənada bankların rolunun bütövlükdə iqtisadiyyata təsirini təcrid olunmuşşəkildə təsəvvür etmək mümkün deyil, çünki, banklar öz məhsulunu təqdim etməklə iqtisadiyyatın sahələrinə kömək edərək onları inkişaf etdirir. Bankların rolunu təkcə makro və mikro səviyyədə təqdim olunan ödəmə vəsaitlərinin kütləsinin buraxılışı və idarə olunması mövqeyindən baxılsa, bu yanlış və problemli bir məsələ olardı. Ölkədə aparılan pul siyasətinin tarazlığının əsas göstəricisi kimi iqtisadiyyatda pul vahidinin sabitləşdirilməsi, onun kütləsinin xalq təsərrüfatının tələblərinə uyğunlaşdırılması bankların iqtisadiyyatdakı təyinatından geniş surətdə asılıdır.

Ölkə iqtisadiyyatının inkişafı getdikcə, sabitlik təmin olunması ilə əlaqədar, bank sistemində də köklü dəyişikliklər baş vermişdir. Belə ki, ölkəmiz yeni müstəqilliyə nail olduğu dövr ilə müqayisədə müasir dövrdə aktiv əməliyyatların çox vacib bir yeri tutan kredit əməliyyatlarının həyata keçirilməsində həm liberallaşma, həm də kütləvilik nəzərə çarpmaqdadır. Liberallaşma olaraq hiss olunur ki, kommersiya bankları zaman keçdikcə, həm faiz dərəcələrini aşağı salır, həm də kreditin təminatlılığı sahəsində girovun faiz nisbətini orta hesabla minimumlaşdırırlar. Bu da bank sektorundakı rəqabətlə əlaqədar olaraq,

bankların müştəriləri cəlb etmək istəyi ilə bağlıdır, həm də artıq yerli müəsisələrin beynəlxalq səviyyədə işlərin görülməsilə əlaqədardır.

Müasir iqtisadiyyatda kommersion banklarının veksəl əməliyyatlarının inkişafı sahəsində aparılan təhlillərin nəticəsi olaraq, mövcud olan problemlərin aradan qaldırılması üçün aşağıdakıları təklif edirəm:

1. Bankların veksəllərlə apardıqları əməliyyatların genişləndirilməsi. İqtisadi inkişafın stabil və dayanıqlı olması üçün qiymətli kağızların bu növünün maliyyə bazarında aktiv iştirakı labüddür.

2. Borcların veksəllərlə restrukturizasiyası. Vətəndaşla bank arasında olan pul kredit münasibətinin təkilləşməsinə təkan verən optimal variantlardan biridir. Vətəndaş kredit borcunu ödəyə bilmədiyə təqdirdə bank borcun veksəllə restrukturizasiyasını təklif edə bilər.

3. Keçmiş qarşılıqlı borcların veksəllərlə rəsmiləşdirilməsi. Borclar veksəllə rəsmiləşdirilən zaman borcun ödənilmə şərtlərinin daha əlverişli olmasına gətirib çıxarır.

4. Hüquqi və fiziki şəxslərin hesablaşmalarında veksəllərdən ödəniş vasitəsi kimi istifadənin perspektivləri. Bankda və ya nəğd şəkildə valyutanın olmaması və bu hesablaşmaların veksəllə olunması hər iki tərəfi mümkün qarşılıqlı anlaşmaya sövq etmiş olar.

5. Dövlət və bələdiyyə veksəllərinin buraxılışına başlanılması. Dövlət və bələdiyyə veksəllərinin buraxıldığı zaman bu strukturlar qarşısında öhdəliyi olanların bu öhdəçiliyi veksəllə rəsmiləşdirilməsi bu sahədə görülmə işlərin asanlaşmasına və mümkün geniş inkişafa yol açacağı gözlənilir.

6. Bütçə kəsrinin və bütçə xərclərinin maliyyələşdirilməsi üçün xəzinə veksəllərinin buraxılışı. Xəzinə veksəllərinin buraxılışı bütçə defisitinin baş verdiyi zaman onun maliyyələşməsinə və bütçə kəsrinin aradan qaldırılmasına xidmət edəcək.

7.Bələdiyyələrin layihələrini maliyyələşdirmək məqsədi ilə bələdiyyə veksellərinin buraxılışı.Bu veksellərin buraxılışı zamanı bələdiyyələr asanlıqca öz layihələrinə investor tapa və maliyyələşdirə bilər.

8.İri şirkətlər tərəfindən vəsaitlərin cəlb edilməsi məqsədilə maliyyə veksellərinin buraxılışı.İri miqyaslı layihələrin maliyyələşməsi güclü sərmayə və investor tələb etdiyini nəzərə alaraq bu veksellərin buraxılışı bu problemi aradan qaldıra bilər.

9.Protest edilmiş veksəl üzrə ödənişə yönəldilmənin prosedurunun təkmilləşdirilməsi.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycanca ədəbiyyatlar:

1. M.M.Bağirov- “Bank və bank əməliyyatları” (Ali məktəblər üçün dərslik), Bakı-2003
2. Z.Məmmədov- “Pul,Kredit və banklar”(Dərslik), Bakı-2006
3. R.A.Bəşirov- “Bank işi”, Bakı-2007
4. R.Əsgərova- “Pul, Kredit və Banklar”, Bakı-2007
5. Z.Məmmədov, Ə.Abbasov, R.Rzayev. Ş.Həmişəyevə.-“Bank işi və elektron bankçılıq”, Bakı-2003
6. Z.Məmmədov- “Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi”, Bakı-2001
7. M.M.Sadiqov, E.Ə.Balayeva, Ş.Ü.Həmişəyeva –“Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi”, Bakı-2003
8. “Azərbaycanın statistik göstəriciləri”
9. A.Ağayev –“Maliyyə terminləri lüğəti”
- 10.Sadiqov Elnur “Bank əməliyyatları ” Bakı -2010

İngiliscə ədəbiyyatlar:

11. Lovett, William Anthony- "Banking and financial institutions law in a nutshell",
12. Richard S.Thorn –“Introduction to money and banking”
13. Chandler V.Lester, Goldfeld N.Stephen –“The economics of money and banking”
14. Hulsmann, Guido Jorg (2008). Ethics of Money Production

Rusca ədəbiyyatlar:

15. Сергей Мошенский: Вексель. Базовые концепции 2007 г
16. Абрамова Е.Н. Составление векселя 2006 г
17. Белов В.А. Вексельные возражения 2000г.
18. Белов В.А. Излишние вещи в векселе 2002г.
- 19.Беляева О.А. Вексельное обращение и судебно-арбитражная практика
- 20.Зорин Н.А. Обязанности "вторичных" должников по векселю 2001 г.
- 21.Зорин Н.А. Право передачи векселя по индоссаменту 2001 г.
- 22.Банковские операции / Ю. И. Коробов 2007
- 23.Ермаков С. Л., Беляев М. К. Банковское дело: 2008
- 24.Лаутс Е. Б. Рынок банковских услуг 2008
- 25.Братко А. Г. Банковское право 2008

Jurnal və bülletenlər

26. “Maliyyə və Uçot”
27. “İqtisadi elmləri:Nəzəriyyə və Praktika”
28. “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi bankı” Statistik bülleten

29. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi "Azərbaycan rəqəmlərdə"

Qanun, sərəncamlar və təlimatlar.

30. "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu. (24 aprel 2015)

31. "Banklar haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu(28 oktyabr 2014)

32. "Azərbaycan Respublikasında banklar və bank fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu

33. 2013- 2014cü ilin yekunları üzrə pul siyasətinin yerinə yetirilməsi vəziyyəti haqqında

34. Banklarda kreditlərin verilməsinin daxili Prosedurları və uçotu haqqında qaydalar

35. Azərbaycan respublikasının kredit təşkilatlarında Kassa əməliyyatlarının aparılması və qiymətlilərin inkassasiyasının təşkili qaydaları(10 aprel 2002-ci il)

36. Azərbaycan respublikasında Nağdsiz hesablaşmalar və Pul köçürmələri haqqında Təlimat

37. Bankların əsas vəsaitlərlə (əmlakla) apardıqları əməliyyatların tənzimlənməsi qaydaları(16 avqust 2002-cı il)

38. Kredit ittifaqına bank əməliyyatı aparmaq üçün xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi qaydaları(27 yanvar 2001-cı il)

39. Bank lisenziyalarının və icazələrin alınması üçün müraciət qaydaları haqqında Təlimat

İnternet saytları:

40. www.cbar.az

41. www.azstat.org

42. <http://www.worldbank.org.az>

43. www.wikipedia.org

44. bfb.az

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Magistratura mərkəzi əyani şöbənin 604
qrup magistri Kərimov Erkin İnqilab oğlunun “Kommersiya banklarında veksel
əməliyyatları” mövzusunda magistr dissertasiyasının

REFERATI

Mövzunun aktuallığı . Kommersiya bankları iqtisadi və sosial sferada
aktiv

əməliyyatlar aparmaqla əvəzsiz xidmət göstərirlər. Bu əməliyyatlardan biri də
qiymətli kağızlardan olan veksellə aparılan əməliyyatlardır. Dünya təcrübəsi göstərir
ki iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafı stabil olması qiymətli kağızların inkişaf və
yayılma tempi ilə əlaqədardır. Respublikamızda da bu siyasətin yeridilməsi kommersiya
banklarının veksellə əməliyyatlarının genişlənməsi və dövlətin bu sahədə qəti
addımlar atması labüddür. Kommersiya bankların bu əməliyyatları həm dolaylı yolla,
həm də birbaşa olaraq ölkənin inkişafına təsir edir. Kommersiya banklarının veksellə
əməliyyatlarının təkmiləşdirilməsi zamanı ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrində
inkişaf perspektivliyi labüddür. Bu əməliyyatlar maliyyə vəsaitlərinin cəlb

olunmasına,iqtisadiyyatda canlanma yaranmasına və dayanıqlı inkişafa yol açır .Ona görə də bu mövzu bu gün aktual olaraq qalır.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Burada əsas məqsəd ölkə iqtisadiyyatının inkişafında bankların aktiv əməliyyatlarının nə qədər mühüm rola malik olduğunu göstərməkdir,dünya və valyuta bazarında,pul resurslar bazarında,banklararası bazarda maliyyə münasibətlərinin mövcud vəziyyətini kompleks araşdırmaq və onun təkmilləşdirilməsinə dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyələr hazırlamaqdan ibarətdir.Eyni zamanda Respublikamızda stabil inkişafı təmin etmək üçün veksəl əməliyyatlarının təkmilləşdirilməsi yollarının araşdırılması, vekseldən ödəniş vasitəsi kimi istifadənin perspektivlərini nəzərdən keçirmək bu tədqiqatın məqsədlərinə daxildir.Büdcə defisitinin baş verdiyi zaman, iri şirkətlər tərəfindən vəsaitlərin cəlb edilməsi məqsədi ilə, keçniş qarşılıqlı borcların veksellə rəsmiləşdirilməsi zamanı, hüquqi və fiziki şəxslərin hesablaşmalarında veksellərdən ödəniş vasitəsi kimi istifadənin perspektivlərini araşdırmaq və bunlarla bağlı əsaslandırılmış təkliflər hazırlamaqda tədqiqatın məqsəd və vəzifələrindəndir.

Tədqiqat obyektı və predmeti. Bu dissertasiya işində tədqiqat obyektı kommersiya banklarının veksellə olan əməliyyatlarıdır tədqiqat predmetini isə maliyyə bazarında,valyuta bazarında,qiyməti kağızlar bazarında kommersiya banklarının veksellə əməliyyatlarının inkişaf mərhələləri və onların təkmilləşdirilməsi,səmərəliyinin qiymətləndirilməsi kimi məsələlərinin öyrənilməsi təşkil edir.Stabil inkişafı təmin etmək üçün veksəl əməliyyatlarının daha geniş hansı sahələrdə tətbiq olunması və bunun inkişafa təkan perespektivliyinin öyrənilməsi tədqiqatın əsaslarındanır.

Tədqiqatın informasiya bazası. Dissertasiyanın araşdırılması zamanı Azərbaycan Respublikasının qanun və sərəncamlarından, “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı” Statistik bülletenlərindən, Maliyyə Nazirliyinin məlumatlardan, Bakı Fond Birjasının məlumatlarından, Mərkəzi Bankın təlimat və

hesabatlarından, Azərbaycan və xarici ölkə iqtisadçılarının əsərlərindən, mövzuya aid jurnal və bülletenlərdən, elmi araşdırmalardan, Qlobal İnternet şəbəkəsinin informasiya resurslarından geniş istifadə olunmuşdur. Tədqiqat prosesi zamanı iqtisadi təhlil, müqayisə, məntiqi ümumiləşdirmə, statistika qruplaşdırma, iqtisadi-riyazi və s. metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi.

-Kommersiya banklarında qarşılıqlı ödəmələr problemi yarandığı zaman kommersiya bankı hər bir müştərinin veksəl üzrə borc öhdəliklərinin ayrılıqda uçotunu aparmalı və həmin veksellər üzrə müştərilərə ödənişlərə bir ay qalmış xəbərdarlıq etməsi zəruri olardır.

-İqtisadi inkişafın dayanıqlı olması üçün bankların veksellə əməliyyatlarının genişləndirilməsi perspektivləri müəyyən edilmişdir.

-Borcların veksellə restrukturizasiyası.

-Keçmiş qarşılıqlı borcların veksellərlə rəsmiləşdirilməsi.

-Dövlət və bələdiyyə veksellərinin buraxılışına başlanılması.

-Büdcə kəsrinin və büdcə xərclərinin maliyyələşdirilməsi üçün xəzinə veksellərinin buraxılış perspektivləri.

-İri şirkətlər tərəfindən vəsaitlərin cəlb edilməsi məqsədilə maliyyə veksellərinin istifadə edilməsi.

-Protest edilmiş veksəl üzrə ödənişə yönəldilmə prosedurunun təkmilləşdirilməsi.

- Kommersiya banklarının veksəl üzrə ödənişlərdə müştərinin bankla digər hesablaşmalarında ödənişlər üzrə təhlil aparılmasına zərurət vardır.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəticələri Respublikamızda veksellə aparılan əməliyyatların təkmilləşməsinə, beynəlxalq təcrübəyə əsasən yenidən strukturlaşdırılmasına təkan verə bilər. Dünya ölkələrində bu sahədə tətbiq olunmuş yeniliklər içərisindən ölkəmizin iqtisadi modelinə ən uyğun olanı seçilərək tətbiq olunmalı və iqtisadi inkişafın stabil olması üçün veksellərin maliyyə bazarında aktiv iştirakı labüddür.

Dissertasiya işinin quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflərdən, 15-ə yaxın sxem, cədvəl və qrafikləri özündə əks etdirən 1,5 interval kompüter yazısı ilə 75 səhifədən ibarətdir. İşdə istifadə olunmuş 44 adda ədəbiyyat siyahısı göstərilmişdir. Birinci fəsildə vekseli yaranması və onun kommersiya kreditində rolundan bəhs edilmişdir. İkinci fəsildə kommersiya bankların veksellə həyata keçirdiyi əməliyyatlar o cümlədən veksəl üzrə girov əməliyyatları araşdırılmışdır. Üçüncü fəsil kommersiya banklarının qiymətli kağızlarla əməliyyatlarının təkmilləşməsinə həsr olunub.

РЕЗЮМЕ

Вексель – это особая ценная бумага, которая позволяет векселедержателю требовать деньги от векселедателя в указанном количестве, месте и в назначенный срок. У этого документа есть очень много специфических особенностей, которые частично обусловлены богатой историей. По сути, вексель – это одна из старейших форм документов, которые существуют до сих пор. Раньше именно по векселям люди брали ссуды, кредиты, банки продавали в этом виде долговые обязательства и т.д. Однако позже появились более упрощенные формы, и сейчас взять денег в долг можно по обычной расписке. Тем не менее, актуальность векселя исчерпана не окончательно, и такие документы являются популярным финансовым инструментом среди инвесторов в ценные бумаги. Далее речь пойдет про простой вексель и переводной, ордерный и именной, а также вы узнаете, чем отличается вексель от кредитного договора или долговой расписки.

Существует две разновидности векселей по личности плательщика. Когда выписывается простой вексель, платить по нему обязан тот, кто его составил, т.е. векселедатель. Если же ценная бумага переводная, то окончательным плательщиком является третье лицо, которое имеет долговое обязательство по отношению к векселедателю. Другими словами, если вам должны денег, вы можете составить переводной вексель и продать право требования долга другому человеку. На этом принципе работали многие финансисты несколько веков назад, продавая долги своих должников третьим лицам. Сейчас эта система напоминает работу коллекторских компаний, вот только скупают они, как правило, не векселя, а долги по кредитным договорам. Впрочем, продать коллекторам можно и вексель, разумеется, по более низкой цене, чем сумма задолженности. Что касается простых векселей, то выпускать их могут как частные физические лица, так и крупные банки и бизнес-компании.

Все это подробно анализируется в магистерской диссертации.

SUMMARY

Bill - this is a special security, which allows to the holder to claim the money from the drawer in a specified amount, location, and at the appointed time. In this document there are a lot of specific features, which are partly due to a long history. In fact, the bill - this is one of the oldest forms of documents which still exist. Previously it on bills people took loans, loans, banks sold in the form of promissory notes, etc. However, it later appeared more simplified forms, and now to borrow money can be in the usual receipt. However, the relevance of the bill have not been exhausted completely, and these documents are a popular financial instrument among investors in securities. Next will be discussed about the promissory note or transfer, to order and name, and you'll learn the difference between a bill from the credit agreement or promissory note.

There are two types of bills by payer personality. When issued a promissory note, it is obliged to pay the one who made it, ie, the drawer. If security is translated, the

final payer is a third party who has a debt obligation with respect to the drawer. In other words, if you have money, you can create a bill of exchange and sell the right to claim the debt to another person. This principle worked many financiers several centuries ago, selling their debtors debts to third parties. Now this system is reminiscent of the work of collection companies, so only buy they tend not bills, and debts on credit contracts. However, you can sell to collectors and the bill, of course, at a lower price than the amount owed. With regard to the promissory notes, then releasing them may as private individuals, as well as major banks and business companies.

All of this is discussed in detail in the master's thesis.